

UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra historické teologie a církevních dějin

**Vzájemná interakce pohanů a křesťanů
v 1. – 3. století**

**Mutual Interactions of Gentiles and Christians
in the 1st – 3rd Century**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
ThDr. Ladislava Říhová, Ph.D.

Autor:
Adam Holeček

Praha 2019

Poděkování

Na tomto místě bych velice rád poděkoval ThDr. Ladislavě Říhové, Ph.D. za pomoc, vstřícnost a odborné vedení při zpracování této práce, a své rodině za podporu při studiu.

Děkuji také své rodině za podporu při studiu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného akademického titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25 .4. 2019

Adam Holeček

.....

Anotace

Tato bakalářská práce pojednává o vztahu křesťanů a pohanů v době Římského impéria. Cílem práce je přiblížit období od zrodu křesťanství a jeho následný vývoj. Pozornost bude věnována jednak sociokulturním a politickým aspektům, které umožnily rozvoj křesťanského náboženství, dále pak historickým konotacím, jež s upevněním křesťanství v antické společnosti a s jeho definitivní hegemonií v postkonstantinovské éře neodmyslitelně souvisejí. Přiblížíme si vztah křesťanů a pohanů, ale také i vztah k židovské obci, která se v tomto období těšila specifickému postavení v římské společnosti (*religio licita*). Důležitým bodem práce bude také pronásledování křesťanů a následné důsledky těchto procesů.

Abstract

This bachelor thesis deals with relationship between Christianity and Gentiles in times of Roman Empire. Goal of this thesis is to present the period from the birth of Christianity to its subsequent development. Attention will be paid to socio-cultural and politics aspects, which allowed the development of Christianity. Historical connotation are nearly connected with consolidation of Christianity in Ancient society and its definitive hegemony in postconstantine era. We will take a closer look on relationship between Gentiles and Christians, but also a relationship between Jewish community, which has enjoyed specific position in Roman society. An important point of my thesis will also be the persecution of Christians and its aftermath.

Klíčová slova

křesťanství, pohané, židovství, Řím, římský pantheon, pronásledování, Arnobius, mučedníci, Dioklecián

Keywords

christianity, gentiles, judaism, Rome, roman pantheon, persecution, Arnobius, martyrs, Diocelcianus

Obsah

Úvod.....	7
1. Historické pozadí	8
1.1 Řím.....	8
1.1.1 Založení Říma	8
1.1.2 Římské náboženství.....	9
1.2 Křesťanství.....	13
1.2.1 Vznik křesťanství	15
1.2.2 Vztah křesťanství k judaismu.....	17
1.3 Příčiny pronásledování.....	20
1.3.1 Císařský kult.....	22
1.3.2 Helénistické vlivy v římském kultu.....	23
2. Pronásledování křesťanů.....	25
2.1 První stádium pronásledování (do r. 100).....	27
2.2 Druhé stádium pronásledování (r. 100 - 250)	30
2.2.1 Pronásledování za Trajana.....	30
2.2.2 Pronásledování od Hadriana po Septima Severa.....	34
2.3 Třetí stádium (250 - 311)	40
2.3.1 Decius.....	40
2.3.2 Vláda Valeriana a Galliena.....	42
2.3.3 Vláda Diocletiana	43
3. Sřet s pohanskou filosofií a morálkou	46
3.1 Proč řipadali křesťané pohanům divní	46
3.1.1 Popírači křesťanství.....	50
3.1.2 Obránci křesťanství	52
3.2 Křesťanská víra a morálka	53
3.2.1 Základy křesťanství	53
3.2.2 Proč byli křesťané oblíbení	56
4. Edikt Milánský a jeho následky.....	59
4.1 Vývoj po smrti Konstantinově	60
Závěr	63
Seznam literatury	65
Seznam příloh	69
Přilohy.....	70

Seznam použitých zkratk

ČEP	Český ekumenický překlad
Apol.	<i>Apologeticum</i>
etc.	a tak dále
HE	<i>Historia ecclesiastica</i> (dílo Eusebiovo)
Lk	Lukáš
r.	rok
Sk	Skutky apoštolské
Mt	Matouš
Dt	Deuteronomium
Ex	Exodus
Mk	Marek
např.	například
prof.	profesor
tzv.	takzvaně
str.	strana

Úvod

Tématem mé práce jsou vztahy křesťanů a pohanů v Římské říši od zrodu křesťanství až do uznání křesťanství jako jediného povoleného náboženství v říši.

Nově vzniklé náboženství se prosazuje na úkor zažitého pohanského náboženství, které bojuje proti hierarchickému uspořádání společnosti, životnímu stylu a morálce tehdejší doby.

Věnuji se období vlády císaře Nera až po císaře Konstantina I. Zpracoval jsem vývoj vnímání křesťanů od nenávisti až po následný soucit a poté jejich oblibu po téměř třech staletí pronásledování.

Sleduji období, ve kterém rané křesťanství svádí boj s pohanským světem a snaží se nenásilnou cestou přesvědčit říši o pravosti a dobrotě svého náboženství. Pozoruji vývoj myšlení prostého lidu a vývoj jednotlivých událostí, od prvních kroků vůči křesťanům, které započaly v druhé polovině prvního století. Zachycuji transformaci perzekuce, která se postupem času mění z lidské nenávisti k státem řízenému pronásledování až k závěrečnému triumfu křesťanství.

Práci jsem rozvrhl do čtyř hlavních kapitol, ve kterých se nejdříve věnuji historickému kontextu a náboženské situaci v Římské říši na přelomu letopočtu. V následující kapitole se zabývám popisem pronásledování křesťanů v 1. - 3. století na území říše. Toto období jsem rozdělil na tři podkapitoly. Třetí kapitola pojímá filosoficko-sociální kontext problému. V závěrečné kapitole se zabývám ukončením pronásledování a následným vývojem křesťanství v Římské říši.

Ve své práci jsem vycházel z odborné literatury a zdrojů týkajících se tohoto období. Cílem práce je prezentovat tehdejší dobu, poměry které tehdy panovaly a morálku lidí, které ovlivňovala vzdělanost nebo lidová tradice. Chtěl jsem i poukázat na to, jak jedno rozhodnutí může mít dopad na celkový chod dějin a jak toto rozhodnutí může ovlivnit chod dějin na několik desítek století.

1. Historické pozadí

V této části práce se podíváme zpočátku na historii Říma a jaký druh náboženství vlastně v říši panoval. Následně nastíníme historické počátky křesťanství a také si vysvětlíme, proč vlastně byli křesťané pronásledováni.

1.1 Řím

1.1.1 Založení Říma

Běžně se traduje, že Řím byl založen r. 753 př. Kr. Toto datum je však zcela mytické - je příliš pozdní na první pravidelné osidlování a příliš brzké na dobu pravé urbanizace. Stojí však za to si povšimnout, jak bylo toto fiktivní datum stanoveno. Existuje několik teorií¹, podle kterých se stanovilo datum vzniku založení. Jedno z těchto dat je tradičně kladeno do vztahu se založením Kartága, které bylo později úhlavním nepřítelem Římské říše. Nakonec došlo k ustanovení data na rok 753 př. Kr. Toto datum je však vykonstruované a nepodložené stejně jako všechna ostatní.²

Jestliže se pokoušíme takříkajíc rekonstruovat dávnou historii a chronologii Říma, musíme brát všechny ty hojné patriotické a zaujaté mýty a legendy s rezervou. Jsou však bohužel nakonec jediným literárním materiálem o oněch raných stoletích, pro něž se nám bohužel nedochovaly jiné historicky relevantní prameny.

Abychom však přišli na kloub tomu, co se skutečně ve starých dobách stalo, jsme většinou nuceni uchýlovat se nikoli k těmto mýtům, ale k archeologickým vykopávkám. A obraz, jaký si z nich dáváme dohromady, se někdy od oněch pověstí zásadně liší. Z vykopávek se dovídáme, že dějiny Říma jsou úzce spjaty s Etrusky.

¹ GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 3. vyd. v českém jazyce. Přeložil Alena JINDROVÁ. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-769-5., str. 23.

² GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 3. vyd. v českém jazyce. Přeložil Alena JINDROVÁ. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-769-5., str. 23 - 24.

1.1.2 Římské náboženství

Římané již od nejstarších dob vyznávali mocné, vše pronikající a zcela specifické náboženství. Ještě o staletí později zmiňoval Cicero římskou nezlomnou víru, že všechno podléhá božské vůli a řízení. Římský náboženský systém, obdobně jako systémy okolních národů, např. Etrusků, byl vystavěn na systému několika hlavních božstev. Byl to především Jupiter, bůh nebe, jehož uctívali jako zakladatele státu a ochránce přísahy. Vedle Jupitera zaujala své místo kmenová božstva Římanů Mars a Kvirinus (podle téhož jména nazývali sami sebe Římané kvirty³). Dále také Juno a Minervu, což jsou patrně obdoby etruských bohyň Uni a Menervy.⁴

Římské náboženství spočívalo ve vzájemné důvěře a věrnosti (*fides*) mezi bohy na jedné straně a lidmi na straně druhé. Věrnost projevována bohy a jejich blahovůli - to, čemu se říkalo „boží mír“ (*pax deorum*), přírodní rovnováha, kdy božská moc a lidské bytosti zůstávaly v souladu - se zajišťovala přesně dodržovaným rituálem, nikoli tedy řádným a mravným chováním, na které kladou důraz novodobá náboženství. V římském náboženství se po celá staletí morálka nijak významně nezdůrazňovala. Představa božího míru měla nicméně i nepřímý morální vliv, neboť důsledné dodržování závazků vůči bohům vedlo časem k dodržování závazků i vůči lidem. Avšak člověk jako jedinec nebyl v náboženství Římanů důležitý, ale nemáme informace, jak byl soukromý kult přímo propojen s individuální zbožností.

Kromě rodinného kultu vykonávali Římané kult veřejný, jímž se zabývala kolegia kněží podřízená obvykle konzulům, nejvyšším úředním osobnostem římské republiky.

³ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 201.

⁴ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 201.

Kněží měli právo zaujímat i jiný úřad, např. zasedat v senátě. Římští kněží byli na rozdíl od východních kněží podřízeni obci a hájili její zájmy. Nejvyššími knězi v Římě byli pontifikové, kteří spravovali organizaci státního kultu, ustanovovali kalendář, určovali svátky apod. Jejich hlavu - velkého pontifika⁵ - volilo doživotně shromáždění lidu. Velký vliv měli také kněží zabývající se věštěním - auguri a haruspikové. Hodnost augura byla doživotní. Augur byl povinen vykládat vůli bohů a žádná důležitá záležitost se nezapočala bez jeho věštby. K tomuto účelu bylo vyhrazeno „posvátné“ prostranství nazvané templum (chrám)⁶. Hauspírkové předpovídali podle vnitřností obětních zvířat.⁷

Římské náboženství vycházelo v různých úpravách z toho etruského. Římské náboženství spočívalo na invokacích a modlitbách, a kněží netvořili zvláštní oddělenou kastu, nýbrž byli to lidé světských povolání.

Bohové byli pro Římany univerzální, neviditelní mocní občané určité země, kterou si sami vyvolili, a Římané, patřičně dodržující četné povinné rituály, věřili, že právě Řím se těší obzvláštní božské přízni. Tyto nadpřirozené mocnosti, které vyvolávaly u lidí posvátný strach a úctu, což je původní význam slova *religio*, byly považovány za záhadné a nepoznatelné a věřící v nich dlouho neviděli konkrétní bytosti. V nejstarších dobách Římanům chyběl, jako mnoha jiným Italikům, řecký smysl pro chápání božstev v personifikované, antropomorfní podobě. Měli spíše tendenci vnímat božskou moc nebo

⁵ V období renesance se termín „veliký pontifik“ stal oficiálním pojmenováním římského papeže a období vlády jednoho papeže se nazývá jeho pontifikátem.

⁶ Pravděpodobně pod etruským vlivem započala v Římě stavba chrámů. První chrám byl postaven z etruského panství a byl zasvěcen Jupiterovi, Junoně a Minervě, jejichž hliněným sochám se začali Římané klanět.

⁷ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 199 - 200.

božství jako příčinu určitých jevů nebo činů jak v lidském konání, tak u přírodních úkazů, jako je pohyb slunce a hvězd a střídání ročních období.⁸

Cyklické vnímání času se vyvinulo přirozeně v důsledku pozorování a v souvislosti s neustále se opakujícími ročními cykly. Sklony k pozorování bezprostředních zkušeností se u Římanů projevují velkou citlivostí vůči všemožným anomáliím nebo nehodám. Ve všech agrárních společnostech znamená určitý problém. Dochází totiž k porušení přirozeného běhu věcí, což je vnímáno jako ohrožení cyklického dění v kosmu a tím i existence dané populace.⁹ Jakékoliv vykojení z přirozeného řádu znamenalo pohromu. A jakákoliv pohroma byla následně interpretována nábožensky. Tento vzorec přetrval v římském myšlení až do konce. Jeho typickou ilustrací je pronásledování křesťanů císařem Diokleciánem. Kromě důvodů politických, bylo motivem tohoto pronásledování období sucha a hladomoru, jež bylo nábožensky interpretováno jako trest za toleranci křesťanů. Samotný popud k zahájení perzekuce byl též podložen nábožensky. Císař Dioklecián¹⁰ se dotázal na postup za pomoci Apollonových mystérií.

Vliv helénistické kultury se dotýká i náboženství. Dochází k pokusům sloučit římské bohy s řeckými hrdiny. Zeus je připodobován Jupiterovi, Héra byla ztotožňována s Junonou. Ale byli i římsí bozi, kteří nebyli sloučeni s řeckým hrdinou. Takovým bohem byl např. Janus. Řecko – římská mytologie vzniklá na podkladě tohoto sblížení, neměla

⁸GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 3. vyd. v českém jazyce. Přeložil Alena JINDROVÁ. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-769-5., str. 32 - 33.

⁹ Pro starověkého člověka je typické cyklické vnímání času. Na rozdíl od našeho dnešního vnímání chronologického.

¹⁰Diocletian (240 – 305) – římský císař 284-305 n.l Dle GRANT, Michael. *Římsí císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X, str. 221.

vztah v oficiálním kultu a zůstávala hlavně látkou básníků.¹¹ Tímto lze vyvrátit obecně ustálený názor, že římské náboženství je de facto přijaté řecké náboženství, pouze došlo ke změně jmen bohů.

V samém charakteru náboženství Římanů a Řeků jsou vážné rozdíly: ačkoliv řecké náboženství známe ze starších dokladů než římské, přece jen se římské odlišuje výrazným archaismem^{12, 13}.

Přesto byl vliv náboženství řecké polis povrchní. Ačkoliv ještě v 3. století př. n. l formálně kult Dia, Poseidona a Athény v Řecku ještě existoval, neodpovídalo již toto náboženství novým společenským vztahům, které se vytvářely v helénistických státech a zvláště v římské republice. Koncem 2. století před naším letopočtem došlo v Římě k velkým sociálně motivovaným rozporům. Strašná povstání otroků otrásla pilíři otrocké Itálie a Sicílie, vytvářely se boje mezi dlužníky a věřiteli, nejbohatšími velkostatkáři a zruinovanými sadaři, atd. Římský svět do té doby nikdy nezažil tak otřesné boje, jako v období občanských válek v 2. a 1. století př. n. l.¹⁴

Tato politická krize s sebou přinesla i krizi náboženskou, která byla ostřejší než všechny náboženské pochybnosti. Římský politik Kato¹⁵ prohlásil, že ani sami hauspirkové

¹¹KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 203.

¹² Archaické rysy, jako jsou přežitky totemismu, kultu přírody atd., se udržují v téměř každém archaickém náboženství.

¹³KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 194 - 195.

¹⁴KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 203.

¹⁵ Marcus Porcius Cato (234 př.n.l – 149 př.n.l) – neboli Cato Starší, byl římský státník. Byl známý pro svou anti – helenistickou politiku a opozice Scipiovské rodiny a její helenistických idealů – dle Marcus Porcius

nevěřili tomu, co předpovídají. Ale i přes to, se panující třída držela starého náboženství a tvrdě trestala odmítání obřadu. Toto lpění na obřadech se dá vysvětlit tím, že římský kult se často stával zbraní aristokratů. Augurové někdy pod záminkou špatných znamení rušili shromáždění, kde se měly projednávat zákony, které byly pro šlechtu nebezpečné. Dle Ciceronových slov měli Auguri velkou moc, protože mohli rozpouštět lidová shromáždění či prohlašovat jejich ustanovení za neplatná. Cicero viděl v náboženství pouze politickou sílu, bezprostředně působící na politické zřízení.¹⁶

V posledních stoletích neustále sílily nepokoje ve společnosti a čím dál více se rozšiřovala touha po posmrtné odměně po pozemském strádání. Toto později nabídne křesťanství, které předčí jak východní kultury a mystéria, tak i římské náboženství.

1.2 Křesťanství

Základem pro vznik křesťanství bylo vystoupení historické osoby Ježíše Krista. Křesťanství jako náboženství vzniklo po Ježíšově smrti, vyznávající Ježíšovo zmrtvýchvstání.

Ježíš Nazaretský se narodil se v Palestině za vlády židovského krále Heroda Velikého, který pomáhal Římu spravovat zemi politicky, kulturně a ekonomicky. Římané ponechali Herodovi nezávislost ve vnitrostátních záležitostech. Palestina pod jeho vládou hospodářsky prosperovala především díky jeho realizovatelným projektům ve stavebnictví a zemědělství.¹⁷

Cato. *Encyclopædia Britannica* [online]. 2008 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z:

<https://www.britannica.com/biography/Marcus-Porcius-Cato-Roman-statesman-234-149-BC>

¹⁶KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis)., str. 204.

¹⁷ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1465-6., str. 23.

Určit přesné datum narození Ježíše Krista nelze. „*Naprosto bezpečným základem pro stanovení narození Ježíšova je okolnost, že se narodil před smrtí Heroda Velikého, to je před dobou mezi koncem března a začátkem dubna r. 750 od založení Říma, r. 4 před křesťanským letopočtem, protože je jisto, že Herodes v oné době zemřel. Ale kdy se před smrtí Herodovou Ježíš narodil? Několika důkazy můžeme do určité míry vymeziti čas před r. 750 od založení Říma.*“¹⁸. Jeden z těchto důkazů se odvozuje od Herodova nařízení zabít všech novorozených chlapců do věku dvou let, v domnění, že mezi nimi bude i Ježíš.

„*Narození Ježíšovo se událo takto: Jeho matka Maria byla zasnoubena Josefovi, ale dříve než se sešli, shledalo se, že počala z Ducha svatého*“¹⁹. Tak jest napsáno Matoušově evangeliu. Evangelia částečně pojednávají o Ježíšově životě, ale nejsou psány jako životopis Krista. Je možné z nich odvodit několik zmínek o životě Ježíše, které lze historicky ověřit. Ježíšovu existenci dosvědčují i nekřesťanské prameny. Chybějí sice současné zprávy mimokřesťanského původu, ale údaje Tacita z r. 117 (Annales XV, 44), Plinia Mladšího 112/113 (dopis císaři Trajánovi²⁰) jsou spolehlivé a historicky plně prokazatelné, takže je můžeme uvádět při tvrzení, že křesťanství staví na myšlenkách Ježíšových a život, smrt a vzkříšení jsou základními paradigmaty křesťanského vyznání²¹.

Historickou existenci Ježíše se pokoušeli popírat v 18. a 19. století jménem osvícenské liberální vědy a historické kritiky např. H. S. Reimanrus, Bruno Bauer, později na přelomu 19. a 20. století zvláště Robertson či Smith. Všichni zmínění se snažili ukázat křesťanství jako výmysl apoštolů, osobu Kristovu líčili jako neskutečnou, vybájenou, a pokládali ji za mytickou personifikaci²² náboženských tužeb a představ, jako zbožný podvod kruhu učedníků nebo jako převzetí a obměnu božských hrdinů předoasijských, helénistických mystérií. Rozvíjející se srovnávací věda náboženská najednou objevila v

¹⁸ RICCIOTTI, Giuseppe. *Život Ježíše Krista*. Praha: Vyšehrad, 1948., str. 147.

¹⁹ Mt 1,18.

²⁰ Který navazuje na Trajánův reskript, ke kterému se dostaneme později v této práci.

²¹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 15.

²² S podobnou myšlenkou pracuje jedna z nejstarších christologických herezí Docketismus. Docketisté tvrdili, že Kristovo tělo bylo pouze zdánlivé, že ve skutečnosti byl celý Kristus výhradně duchovní povahy. Název pochází od řeckého „doxá“ = „zdání“.

Ježíšově životě mnoho podobností se slunečním bohem Mithrou, s Gilgamešem, s mystickou postavou umírajícího a zmrtvýchvstalého boha spasitele. Všechny tyto teorie jsou dnes již překonány.²³

Autoři Říčan a Molnár ve své knize uvádějí, že sice leckterý teolog nerad slyší o historickém Ježíši, nicméně z historického hlediska, by se takto na Ježíše pohlížet mělo, ovšem jsou si vědomi hranice, která by neměla být překročena²⁴ „*Ježíš Kristus jako také dějinný původce křesťanství není jenom primum movens dalšího vývoje, nýbrž má pro všechny další život církve v dějinách jednou provždy význam trvalý, tvůrčí a normativní.*“²⁵

Věřící člověk vnímá Krista ale jinak: „*Ježíše jako Krista nelze poznat bez víry. Postihne jej teprve ten, kdo slyší z evangelií víc než řeč historických dokumentů.*“²⁶

1.2.1 Vznik křesťanství

Křesťanství vzniklo v 1. století našeho letopočtu. Dějiny křesťanství jsou neodmyslitelně spjaty s židovstvím, a přestože se v průběhu 1. století obě náboženství rozešla, nelze tuto skutečnost na počátku vyličení církevních dějin opomenout. Římská společnost, ale i samotní Židé považovali zpočátku křesťany za židovskou sektu. Důvody, proč tomu tak bylo, uvádím v následující kapitole.

Ježíšovi učedníci a stoupenci, kteří přijali Krista jako Bohem přislíbeného zachránce, zahajovali svoji veřejnou činnost s jednoznačným cílem - získat společnost na svoji stranu. Navazovali tak na způsob hlásání samotného Ježíše, který až na několik výjimek soustředil své působení na židovskou Palestinu. Bylo by tudíž mylné hovořit na počátku křesťanských církevních dějin o zakládání nového náboženství, jež by mělo konkurovat judaismu, či se dokonce vůči němu vymezovat. První stoupenci Ježíšova učení

²³ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 14.

²⁴ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 37.

²⁵ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 37.

²⁶ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 39.

byli židovského původu a chápali Ježíšovo poslání v kontextu náboženské tradice a praxe judaismu. Zůstali součástí židovské společnosti, účastnili se tradičně náboženských úkonů, navštěvovali jeruzalémský chrám a zvěst o Ježíši (tzv. evangelium) šířili mezi židovským obyvatelstvem²⁷. Vedle judaisujícího směru, vzniklo také uskupení křesťanů, které nemělo vazbu na židovskou komunitu. Za „apoštola pohanů“ je tradičně považován Pavel z Tarsu²⁸.

Zajímavý pohled na křesťanství, měl komunistický režim. V knize ruského spisovatele A. P. Každana se v úvodním odstavci²⁹ mluví o křesťanství takto: „*Nyní je to náboženství širokých vrstev obyvatelstva kapitalistických zemí a přidržuje se ho i část občanů Sovětského svazu a lidově demokratických zemí. Studium dějin křesťanství a vědecká kritika tohoto náboženství se dotýkají aktuálních zájmů panujících tříd kapitalistického světa. Je to pochopitelné, protože křesťanství posvěcuje vykořisťování, nerovnost a třídní útlak.*“. V knize se také dovidáme Engelsův pohled na rané křesťanství: „*Engels spojoval vznik křesťanství se sociálním proměnami probíhajícími v římském impériu před dvěma tisíci lety, s rozdrčením lidových hnutí a zoufalstvím lidových mas, kterým nezbyvalo než hledat spásu na onom světě. Křesťanství považoval za náboženství lidových mas, otroků a propuštěnců, bezbranných proti moci vykořisťovatelů, pánů mocné říše,*“³⁰.

Reflektovat vznik křesťanství nezaujatě, nebylo, jak dokládají dějiny historického bádání vždy jednoduché. V dnešní postsekulární společnosti není situace křesťanství jednoduchá. V současné době hodnotím pozitivně skutečnost, že křesťanství je

²⁷ SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3719-5., str. 15.

²⁸ Apoštol Pavel je pro naše téma významný z toho důvodu, že byl římským občanem proto, je jedním z prvních historicky první křesťanů, jejichž vazba na Řím a Římské právo je doložena historickými prameny. Podrobněji viz Sk Ap.

²⁹ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 221.

³⁰ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 235.

podrobováno reflexi na základě odborného přístupu (sociologie, antropologie a religionistiky).

Zajímavý výklad počátku křesťanství je podáván v knize Rané křesťanství od Iana Hazletta. Hazlett zde prezentuje metaforu Alana Segala³¹, který označuje křesťanství jako jedno z dvojčat, které se narodilo Rebece. Onou Rebekou je zde myšlen judaismus a děti zde představují křesťanství a rabínský judaismus, které se narodily v období druhého chrámu³².

Důležitým faktorem, který přispěl k rozvoji křesťanství, byla skutečnost, že křesťanství se zprvu považovalo za sektu judaismu, jak jsem již zmiňoval. Judaismus byl označen za *religio licita*. Tento pojem si vysvětlíme v kapitole 1.3 Zdroj konfliktu.

1.2.2 Vztah křesťanství k judaismu

Jak jsem již zmiňoval výše, křesťanství z judaismu vycházelo, mělo hodně společného a dokonce sami židé považovali křesťany dlouho za pouhou sektu judaismu. Septuaginta byla tím nejvýznamnějším společným faktorem. Překlad Septuaginty z třetího a druhého století př. Kr. se stal svatou knihou prvních křesťanů, do té doby, než do něj byl zahrnut Nový zákon. Křesťanská nauka byla se Septuagintou přímo spojována a tvořila základ křesťanství. Křesťané rádi přijali židovské pojetí, ale museli se vypořádat s židovskými revizemi, pokusy o nahrazení Septuaginty, důležitostí židovského kánonu. Dále se museli také vypořádat s důležitostí hebrejského originálu, ve kterém ovšem neuměli číst. Tato závislost se projevila mj. i v umění³³. „*Judaismus tedy s křesťanstvím sdílel příbuzenskou podobnost mnohem zřetelněji než je tomu dodnes. ... Byl-li křesťanský sbor v mnoha ohledech jakýmsi národem, židovský národ se podobal církvi, a to zvláště v jednotě,*

³¹ SEGAL, Alan F. *Rebecca's children: Judaism and Christianity in the Roman world*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986. ISBN 0674750756..

³² HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8., str. 33 - 44.

³³ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8., str. 49 - 50.

*katolicitě a ochraně svatých Písem.*³⁴ Velký rozdíl byl i ve vnímání Mesiáše. Zatímco v židovském pojetí je očekáván jeho příchod, tak dle křesťanů, Mesiáš přišel v osobě Ježíše Krista³⁵

a) Židokřesťané

V třicátých letech našeho letopočtu dochází ke vzniku první obce stoupenců Ježíše Krista v Jeruzalémě, Jeruzalémští židokřesťané. Hlavním zdrojem informací o této obci jsou Skutky apoštolské. Jádrem této obce bylo kolegium apoštolů, jejichž představeným byl Petr. Po odchodu Petra z Jeruzaléma nastupuje na jeho místo Jakub. V této obci dochází také ke vzniku prvního církevního úřadu, diakonátu. Dále také se zde objevuje sbor sedmi jáhnů³⁶, kteří měli na starost služby stolu, presbyteři, kteří byli pomocníky apoštolů. Poslední skupinou, která měla spíše zvláštní postavení, protože netvořila úřední skupiny, na rozdíl od jáhnů a presbyterů, jsou proroci. Jeruzalémští křesťané v nich spatřují paralelu starozákonních proroků³⁷.

Nyní se dostáváme k charakteristickým znakům židokřesťanství. Prvním znakem bylo zachování svazků s chrámem a Zákonem. Židům dělalo problém odloučit se od závazků, které plnili jejich otcové. Zákon Mojžíšův byl ovšem na území Palestiny pro židovský národ základem právních norem, a jako takový byl na bázi zvykového práva, uplatňován. Ne všichni židé to ovšem cítili stejně, ale nebylo možné se zřeknout těchto závazků, především z důvodu, že členové této obce si nárokovali statut pravého Izraele. Druhý znak se týkal svátků a svátostí. Členové obce se již neúčastnili obětí v chrámu, neboť uznávali vlastní bohoslužby. Některé židovské svátky byly dodržovány, leč byly proměněny v duchu křesťanském. Třetím znakem byla možnost činit zázraky, které byly

³⁴ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8., str. 50.

³⁵ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 42.

³⁶ Sk 6,1.

³⁷ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 24 - 25.

důsledkem lásky Ducha svatého. Čtvrtým znakem je společenství statků. Mnozí prodávali své statky a peníze následně darovali apoštolům, kteří je rozdávali potřebným. Jednali vždy ale z vlastní vůle. Se čtvrtým znakem úzce souvisí poslední charakteristický znak. A to jest druhý příchod Syna Božího. Proto se majetní zříkali svého jmění.³⁸

b) Pohanokřesťané

Skutky apoštolské jsou nám opět zdrojem informací o šíření křesťanství mezi pohany. Nejvýraznější postavou je zde svatý Pavel. Pocházel z židovské diaspory v Tarsu a působil v prvním desetiletí našeho letopočtu. Hebrejské jméno Šavel znamenalo vyžádaný. V římském světě byl znám pod jménem Pavel. Zprvu on sám byl ten, kdo pronásledoval křesťany, ale po zjevení Krista při cestě do Damašku (SK 9,1) se obrátil na víru křesťanskou. Následně začala jeho dlouhá misijní činnost, která ho zavedla například do Thessalonie, Makedonie, Athén nebo Korintu.³⁹

První křesťanská obec, která se skládala z pohanického obyvatelstva, vznikla v Antiochii, působením sv. Pavla při jeho misiích. O fungování a struktuře této obce víme velmi málo na to, abychom byli schopni porovnávat s ostatními obcemi. Kvůli složení obyvatelstva, kteří již nebyli židé, se zde nedalo mluvit o židovské sektě. Byla označena jako samostatné náboženské společenství křesťanů neboli „kristovců“⁴⁰. *„O náboženskomravním životě pohanokřesťanů je sice v listech sv. Pavla řeč velmi často, ale přesto není možno si vytvořit o náboženskomravním stavu pohanokřesťanských obcí jasný obraz. Pavel totiž stanoví pro své věřící náboženskomravní požadavky, ale o tom, do jaké míry věřící tyto požadavky uskutečňovali, již nemluví. Jisté je, že pro bývalé pohany bylo mnohem obtížnější dostat křesťanským mravním požadavkům než pro bývalé židy, protože*

³⁸ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 26.

³⁹ Pavlovy misijní cesty byly podle tradice Sk celkem 3. Schematické znázornění viz příloha 1.

⁴⁰ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 24.

pohanský svět vězel až po krk v neřestech. Není tedy divu, že se i po obrácení dostavovaly u pohanokřesťanů opětovné pády a těžká mravní poblouznění⁴¹.

1.3 Příčiny pronásledování

V předchozí kapitole jsem uvedl, že křesťanství vzniklo z židovství. Byli to právě židé, kteří se jako jedni z prvních vymezili vůči křesťanství. Římská společnost považovala křesťany za židovskou sektu a díky tomu nedělala mezi nimi zprvu rozdíl. Z tohoto důvodu, se židé začali obávat o svůj statut *religio licita*⁴², když se křesťané začali vymezovat vůči římskému náboženskému životu. Ale byli to sami křesťané, kdo jsou důvodem pronásledování. Římané byli nábožensky velmi tolerantní, ovšem pouze tehdy, nenarušoval-li cizí kult římský polyteismus. Jelikož křesťané stavěli svého Boha nad ostatní bohy, velice si zneprátelili Řím. Křesťané se stáhli z veškerého veřejného života, své bohoslužby měli veřejnosti nepřístupné a právě díky tomu byli trnem v oku římské společnosti.

Pro počáteční fáze vztahu Říma ke křesťanství lze konstatovat toto: Nevoli vůči křesťanům neutvářely oficiální úřady, ale vycházela zdola, tedy z řad obyvatelstva říše. Římané nevedli náboženské války, pokud tradiční náboženství nemělo výlučný ráz a bylo slučitelné s etnickou, společenskou a náboženskou pluralitou impéria. Císař nepodporoval žádné náboženství, jež by mělo platit pro všechny, a proti náboženským praktikám zasahoval až tehdy, když nabývaly protizákonných forem, jako lidské oběti a kanibalismus. Úředníci však byli vystaveni tlaku mas. Aby obyvatelstvo uklidnili, domnívali se, že jsou nuceni proti křesťanům zakročít. V jaké podobě, v jakých mezích a jak se může právně

⁴¹ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 30.

⁴²Religio licita - povolené uctívání. Dle Roman Empire and Christianity 2. *International Standard Bible Encyclopedia Online* [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.internationalstandardbible.com/R/roman-empire-and-christianity-2.html>.

postupovat, zůstávalo dlouho nejasné, o čemž svědčí korespondence mezi Pliniem⁴³ a Trajánem⁴⁴. V jednom z těchto dopisů se Plinius dotazoval, jak jednat se sektou křesťanů. „Nevyhánět je,“ odpověděl Traianus. „Každý, kdo je obžalován a usvědčen, by měl být potrestán s tou výhradou, že pokud řekne, že křesťanem není, a skutečně to dokáže svým chováním - tedy uctíváním našich bohů, pak, jakkoliv mohl být podezřelý vzhledem ke své minulosti, měl by být za svou kajícínost omilostněn.“⁴⁶Tato odpověď, v níž zmírňuje přísnost a projevuje nechuť k přehnané tvrdosti, naznačuje, že se spíš snažil hrany ohladit, než aby je ještě zostřoval⁴⁷.

Pliniova zpráva ukazuje, že počet procesů s křesťany rostl, poněvadž obyvatelstvo tímto způsobem využívalo římský stát proti křesťanům. Jednoznačným důkazem jsou anonymní udání, vůči kterým zůstává Traianus velice zdrženlivý. Zakazuje brát je v úvahu a zároveň se snaží počet protikřesťanských procesů omezit. Pro Římskou říši nejsou

⁴³Gaius Plinius Caecilius Secundus (61 - 113) - Římský konzul v Bithýnii v letech 111 - 113 n.l. Dle - GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X..

⁴⁴Marcus Ulpius Traianus (53 - 117) - Římský císař 98 - 117 n.l. GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X..

⁴⁵VOUGA, François. *Dějiny raného křesťanství*. Přeložil Josef ŠTOCHL. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-231-4., str. 223.

⁴⁶Původní latinský text: „*Actum duem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum qui Christiani ad te delatiferant secutus es. Neque enim in universum aliquid quod quasi certam formam habeat constitui potest. Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendisunt, ita tamen ut qui negaverit se Christianum esse idque re ipsa manifestum fecerit, id est supplicando dis nostris, quamvis suspectus in praeteritum, veniam ex poenitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli nec nostra aeculii est.*“ Dle COLEMAN, Lyman. *The Antiquities of the Christian Church*. 1st ed New York: Gould, Newman & Saxton, 1841., str. 27

⁴⁷GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 89 - 90.

křesťané náboženským problémem, ale politickým problémem. Křesťané, kteří se izolují od tradičních náboženských forem a od oficiálních slavností, přičemž pořádají v domech shromáždění, jež jsou pro ne-křesťany nepřístupná, nahodávají sociální a ideologický základ společnosti. Jsou odsuzováni v zájmu obnovení pořádku a uspokojení mas.⁴⁸

1.3.1 Císařský kult

Proč tedy Řím, který se vyznačoval náboženskou svobodou, byl najednou zaujatý vůči křesťanství?

Nejdříve je třeba se podívat na římské náboženství v době, kdy dochází k šíření křesťanství na území říše. Římské císařství se ukázalo jako projev společenské krize impéria, mnozí z císařů se snažili řešit tento problém posílením kultu. Protože znali pouze pohanský polyteismus, snažili se o posílení starých republikánských náboženských struktur, ve spojení s císařským kultem. Císaři byly prokazovány božské počty. Cicero nazval Oktaviána na samém počátku jeho úspěšné politické kariéry „božským jinochem“ a o několik let později označil Vergilius Oktaviána⁴⁹ za boha krácejícího po zemi. Augustův kult se rozšiřoval i za jeho života. Po jeho smrti došlo k formálnímu zbožštění (apoteóze). Senát prohlásil zesnulého císaře zvláštním zákonem za boha, v Římě byly vybudovány dva chrámy na počest „božského Augusta“. Vznikala speciální kolegia „augustálů“, kteří pěstovali kult tohoto císaře.⁵⁰

Zdroje imperátorského kultu byly spletité. Je nesporné, že v něm významnou úlohu mělo vytříbené pochlebnictví a římská aristokracie pokládala apoteózu za formální zdvořilost zesnulému císaři. Ovšem nelze redukovat příčiny vzniku tohoto kultu pouze na podlézavost dvořanů. V každém případě kult císaře představoval jako protiváhu proti

VOUGA, François. *Dějiny raného křesťanství*. Přeložil Josef ŠTOCHL. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-231-4., str. 222 - 223.

⁴⁹Gaius Octavius (63 př. Kr. - 14 po Kr.) - první římský císař; později za svého života přijal jméno Augustus.

⁵⁰ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 219.

mesianismu, který nacházel stoupence z řad utlačovaných mas. Panující třída vtiskovala kultem císařů božskou aureolu celému současnému řádu.

Časem ztrácel tento kult stále více osobní charakter a měnil se v kult císařské moci vůbec. Kultu také napomohl názor o výjimečnosti jednotlivé osobnosti, který se zrodil na skonu starého antického městského státu. Dříve se kladl důraz na postavení člověka v rodu. Ale změny společnosti na konci 1. století př. n. l. vedly k individualismu a k představě, že silné osobnosti utváří historii. Císař nebyl jenom bohem, ale od doby Augustovy byl titul nejvyššího kněze nerozlučně spojen s titulem imperátor, který se tak stal nejen objektem uctívání, ale i jeho organizátorem. Náboženská víra v podstatě málo souvisela s uctíváním císaře, omezovala se více na formální obřady spíše politického než náboženského obsahu. Účast na vykonávání císařského kultu byla ztotožňovaná s politickou spolehlivostí. Občan, který doma neměl sošku zemřelého císaře, mohl na sebe uvalit podezření jednak z bezbožnosti, ale i z rebelantství. Za nedostatečně horlivou účast na Augustově kultu byli občané předvoláváni k soudu a celá města předvolávána k soudu.⁵¹

1.3.2 Helénistické vlivy v římském kultu

Již od dob republiky pronikaly do Itálie východní kultury a za císařství se tento proces ještě zesílil. Náboženství z východu se již tehdy vyvíjelo směrem k monoteismu a to odpovídalo poměrům panujícím v římském císařství mezi 1. a 2. století n. l. Veškerá území kolem Středozemního moře byla sjednocována v jednotný stát, kterému vládl jediný vládce, a tato forma vlády byla u dvora označována za tu nejlepší. To vedlo k představě, že na nebi vládne jediné božstvo a ostatní bohové jsou pouze mladší démoni, nebo dokonce pouhé projevy „jediného a jedinečného“ hlavního boha. Postavení otroků a svobodné chudiny se za dob císařství velmi zhoršilo. Život na zemi byl pro ně utrpení a veškeré naděje vkládali do posmrtného života. Toto dychtění po posmrtné blaženosti se velmi rozšířilo. Monoteismus se pravděpodobně líbil pracujícím masám, které byly zklamány

⁵¹ KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 220 - 221.

svými bohy. „Velcí bohové“ východu se zbavili své zoomorfní i antropomorfní podoby a stále víc se proměňovala v komplex abstraktních vlastností: nejvyšší dobroty, všemohoucnosti. Obyvatelé římského impéria najednou pociťovali touhu očistit se od hříchu, neboť v tomto očišťení viděli hlavní podmínku pro dosažení blaženého posmrtného života.⁵²

Naději na blažený posmrtný život přinášelo právě křesťanství. Ovšem pouze tehdy, zřekne-li se římský občan svých starých náboženských zvyků a praktik. Což znamenalo právě i přestat participovat na Augustově kultu. Příčinou pronásledování byly do jisté míry tedy záležitosti náboženské, ale především šlo o politickou záležitost.

⁵² KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis), str. 221.

2. Pronásledování křesťanů

Pro chronologické rozčlenění jednotlivých období pronásledování křesťanů použiji ve své práci stejné dělení, jako August Franzen ve své knize.⁵³

První stádium, do roku 100, velké pronásledování započal dle tradice Nero, když uvrhl na křesťany vinu za zapálení Říma roku 64.

Druhé stádium představuje pronásledování v letech 100 až 250. V tomto období nedocházelo k velkým masovým pronásledováním řízené státem. Byli to především obyvatelé Římské říše, kteří byli autory pronásledování a pogromu na křesťany (např. viz událost v Lyonu za vlády Marca Aurelia).

Poslední stádium vymezuje od roku 250 do roku 311. Hlavními aktéry pronásledování byli císaři Decius, Gallus, Valerianus. Nejprísnejší a nejdůslednější pronásledování bylo za císaře Diokleciána⁵⁴.

Jelikož Římané byli členi různých náboženských kultů či mystérií, ve kterých bylo dovoleno účastnit se i na jiných kultech, byli podezíraví vůči křesťanům. Po vzniku císařského kultu a neparticipování křesťanů na tomto kultu, vešli křesťané v pozornost hlavy Římské říše. Příčiny pronásledování jsou zpracovány podrobně v předchozí kapitole.

Jak bylo zmiňováno v předchozí kapitole, Židé byli první, kteří přišli s odporem vůči křesťanům, kvůli rozdílnému vnímání Boha a Ježíše Krista. Víme, že první rozepře nastala v Korintu, kde došlo k obvinění sv. Pavla Židy a následnému přivedení před místodržitele Gallia. Židé Pavla obžalovali následovně: „*Tento člověk přemlouvá lidi, aby uctívali Boha v rozporu se zákonem. Když už se chtěl Pavel hájit, řekl Gallio Židům: Kdyby šlo o nějaký přečin nebo dokonce zločin, náležitě bych vás, Židé, vyslechl. Poněvadž se to však týká sporů o slova či nějaká jména a váš vlastní zákon, vyřídte si to sami mezi sebou. Tím se já jako soudce zabývat nebudu*“⁵⁵. Po této události nastalo ještě několik podobných případů, které se ovšem ze stran Římské správy dočkali podobného řešení. Do

⁵³ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 45 - 46.

⁵⁴ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 45 - 50.

⁵⁵ Sk 18,12.

pronásledování křesťanů císařem Nerem, neměla Římská vláda představu o tom, že na jejím území vzniklo nové náboženství, které není oficiálně povoleno⁵⁶.

V předchozí kapitole jsem uváděl, že Římská společnost byla velice tolerantní k novým náboženstvím a cizokrajným kultům. Nebylo důležité, v jaké božstvo člověk věřil či jestli byl součástí tohoto či onoho kultu. Bylo ale vyžadováno, aby se obyvatelé Římské říše účastnili oficiálních kultů. Aby obětovali starým božstvům, udržovali *pax deorum* a nenarušovali systém, který udržoval chod říše. Účast na kultu tedy zajišťovala dobrý chod říše a prosperitu. Křesťanům jejich víra ovšem zakazovala participování na římském kultu, šlo by totiž o modloslužbu. Následkem toho byli křesťané označováni za ateisty. Jejich postoj k oficiálnímu kultu byl tedy označován za nepřátelský vůči státu. Toto se umocnilo po nastolení císařského kultu. Císař byl po své smrti prohlášen bohem a byl zařazen do pantheonu. Vznik tohoto kultu je spojován s nastolením císařství a smrtí Julia Caesara. Toto uznání a jmenování bohem ovšem nebylo samozřejmé. Jednalo se o úkaz nejvyšší úcty k danému císaři.

V Bibli stojí: „*Ježíš jim řekl: „Co je císařovo, odevzdejte císaři, a co je Boží, dejte Bohu“*⁵⁷. Křesťané uznávali roli císaře a jeho světskou moc, nicméně božské pocty se dostávali jen Bohu, Obětováním císařskému kultu, by se opět tedy dopustili modloslužebnictví, načež by následovala exkomunikace z církve. Římští úředníci si byli tohoto faktu vědomi a jejich cílem se stalo vytvářet z křesťanů odpadlíky. Tohoto docílovali všemožnými druhy mučení. Velice často se ovšem stávalo, že daná osoba toto mučení nepřežila a v pozdější době se z těchto osob stávali mučedníci, o kterých vznikaly příběhy o jejich odvaze a naprosté oddanosti víře⁵⁸. V průběhu této kapitoly se budeme seznamovat s nejznámějšími příběhy o mučednících, kteří ve jménu víry

⁵⁶ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 106 - 107.

⁵⁷ Mk 12,17.

⁵⁸ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 21.

2.1 První stádium pronásledování (do r. 100)

K pronásledování docházelo sporadicky již od vzniku křesťanství, ale k prvnímu oficiálnímu pronásledování křesťanů došlo za vlády císaře Nera. Nero se narodil roku 37, k trůnu se dostal pomocí své matky Agrippy, která po sňatku s Claudiem, císaře přemluvila, aby Nera adoptoval, čímž mu zajistila trůn. Zprvu se jeho vláda jevila jako rozumná, snažil se různě změnit život v Římě k lepšímu, ale jeho cíle byly nereálné⁵⁹.

Největší zlom přichází roku 64, kdy došlo k požáru Říma. Nero využil této příležitosti a přestavil zničené části k obrazu svému v řeckém stylu. Mnoho lidí se tehdy domnívalo, že Nero nechal úmyslně založit požár, právě z důvodu přestavby Říma. Aby Nero uklidnil dav a zbavil se podezření, svalil vinu na křesťany⁶⁰. Nicméně jak víme z Tacitova díla, za pravého viníka považoval Tacitus Nera. *„Ale ani lidskou pomocí, ani štedrými císařovými dary, ani usmiřováním bohů se nedala zahladit zlá pověst, že požár byl založen na rozkaz. Aby tedy potlačil tu pověst, nastrčil Nero jako viníky a potrestal nevybranějšími tresty ty, jež lid pro neřestný život nenáviděl a nazýval je Chresiani. Původce toho jména Kristus byl za vlády Tiberiovy prokurátorem Pontiem Pilátem popraven. Tato zhoubná pověra byla sice prozatím utlumena, ale znovu propukla nejen v Judei, kolébce tohoto zla, nýbrž v Římě, kde se všechny ohavnosti nebo hanebnosti soustřeďují a nalézají hojně ctitelů. Byli tedy pochytáni nejdříve ti, kteří se přiznávali, později však na jejich udání bylo jich preveliké množství usvědčeno, ne tak ze zločinu žhářství, jako spíše z nenávisti k lidskému pokolení. A ještě když umírali, tropili si z nich posměch tak, že jsou pokryti kožemi divokých zvířat, byli rváni od psů, a tak hynuli, nebo byli přibiti na kříže či určeni plamenům, a když se setmělo, pálení k nočnímu osvětlení. Nero propůjčil k tomuto divadlu své sady a pořádal hry v cirku, při nichž se v obleku vozataje míchal mezi lid nebo stál na voze. Proto třebaže šlo o viníky, zasluhující*

⁵⁹ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 51-54.

⁶⁰ Persecution in the Early Church. ReligionFacts [online]. 2015 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: www.religionfacts.com/persecution-early-church.

nejhorších trestů, vzmáhala se útrpnost s nimi, protože byli utráceni ne ve veřejném zájmu, nýbrž pro ukrutnost jediného člověka“⁶¹.

Augustus Franzen o Nerově činu: „*Ve svých zahradách dal pro obveselení lidu za strašlivého mučení popravit velké množství římských křesťanů. Mezi oběťmi byli také Petr a Pavel. Toto pronásledování bylo omezeno na hlavní město a nemělo vůbec právní podklady. Neblahé bylo, že Neronovým počínáním trvale utkvěla na křesťanech skvrna, „nenávist k lidskému pokolení“ a téměř dvě století byla ne sice právní, ale faktickou základnou pro jejich pronásledování, nebo lépe řečeno, dávala volný postup proti nim“⁶²*

Jaké tedy byly právní podklady pro pronásledování křesťanů? Křesťané utvářeli skupinu a to bylo v Římském světě zakázané. Řím vyznával myšlenku „*Divide et impera!*“ - rozděl a panuj!. Podle ní tedy společnost, rozdělena na více částí, měla možnost vždy utlačit tu druhou. Řím tedy zakazoval jakékoliv jiné společenství z důvodu obav o konspirativní činnost. Křesťané svým častým shromažďováním porušovali toto právní nařízení. Ovšem je důležité zmínit, že fungovaly jisté spolky, které byly Římem povoleny. Například pohřebnický spolek (*collegia funebratica*). Pokud někdo zemřel a byl bez rodiny, Řím nechal jeho tělo hodit do jámy, která byla tomuto speciálně určena. Jelikož byl hrob považován za něco posvátného, dovoľoval Řím chudému lidu alespoň nárok na důstojný pohřeb, a proto toleroval toto společenství spolu se společenstvím, které se staralo o chudý lid. Člověk, který se chtěl stát členem, musel na oplátku platit členský příspěvek. Tyto spolky tedy byly křesťanům velmi prospěšné, protože většina tehdejších křesťanů byli právě z řad chudobných lidí. Navštěvovali hroby zesnulých, modlili se za ně. Pěstovali sociální pomoc, právě jako tyto spolky, takže se mohli právně ukrývat za těmito organizacemi⁶³.

Nyní si představíme zákony, které byly používány proti křesťanům a také, jak probíhaly soudy. Používal se zákon proti čarodějnictví, který byl trestaný dle římského

⁶¹ *Letopisy*, XV,44.

⁶² FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 45-46.

⁶³ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Církevní dějiny I.: Úvod a první období církevních dějin*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 119 - 120.

práva. „*Vieme, že niektorých kresťanských mučeníkov pred mučením umývali (sv. Jána Bohoslovca a iných trápili v kotle s horúcim olejom), posýpali solou atď., domnievajú sa, že kresťania sa natierajú čadodejnými prostriedkami, a preto tak zmužilo vzdorujú utrpeniam*“⁶⁴. Zákon o sakrilégiách býval častejši používaný. Jedná sa o zákon, ktorý pojednáva o urážení bohů. Křesťan byl nucen uctít Římské bohy a obětovat jim. Pokud tak učinil, byl zproštěn viny. Jako poslední byl používán zákon *Crimem laesae Maiestatis*. Pojednával o urážce majestátu císaře, jak jsme již zmiňovali v kapitole 1.3.⁶⁵

O římských soudech máme představu jako o soudnictví na vysoké úrovni. Nicméně soudy v tehdejší době byly velmi složité. Kvůli sebemenší chybě v kauze se soud rušil. Tehdy neexistoval úřad veřejného obhájce, jako v dnešní době. „*Štát nebral na seba povinnosť zisťovať vinu; keď nebolo žalobcu, štátu sa delikt netýkal. Platilo porekadlo: „Keď nie je žalobcu, nie je ani vinníka*“⁶⁶. Účastník soudu se musel i sám žalobce. Pokud se ovšem shledalo obvinění nepravdivým, žalobce býval potrestán. „*Na kresťanoch se častejšie uplatňovalo tzv. „coercitio“ - administratívne vyšetrovanie. Pri normálnom, formálnom procese bol pre kresťanov výsledok zvyčajne smrť alebo vyhnanstvo. Pri policajnom vyšetrovaní veľa záležalo na osobnosti administratívneho pracovníka, ktorý vyšetrovaní viedlo. Coercitio sa mohlo tiahnuť veľmi dlho a bolo spojené s mučením*“⁶⁷.

Po Nerově smrti roku 68, nastalo pro křesťany období klidu na necelých 30 let. Řím obrátil pohled na Židy, kteří se vzbouřili. Titus⁶⁸ zaútočil na město Jeruzalém, který byl důsledkem toho zničen. Došlo také ke zničení druhého Jeruzalémského chrámu. „*Zánikom*

⁶⁴ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 120.

⁶⁵ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 120 - 122.

⁶⁶ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 122.

⁶⁷ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 122 - 123.

⁶⁸ Syn císaře Vespasiána, následník trůnu.

chrámu, který dovedy mal význam i pre kresťanov, sa končí starozákonné židovstvo a Christova cirkev sa plne osvobozuje zo zväzku s judejstvom“⁶⁹.

První stádium pronásledování uzavírá císař Domitianus⁷⁰. Toto pronásledování nebylo tak kruté, v porovnání s Nerovým, ale spíše více plošné. „*Krvavými činy tyrana byla také rozličná opatření císaře Domiciánova (81-96), kterým r. 95 padl v Římě za obět' konsul Flavius Clemens, císařův synovec, a jeho manželka Flavia Domitilla (Flavius Clemens byl popraven, jeho žena a synové posláni do vyhnanství). Podle nejstarší tradice, byl za Domiciána poslán do vyhnanství na ostrově Patum také apoštol Jan a napsal tam své Zjevení.*“⁷¹.

2.2 Druhé stádium pronásledování (r. 100 - 250)

V této podkapitole stručně nastíníme období druhého a počátku třetího století, tedy dobu, pro niž již máme relevantní historické doklady, a jež se také, jak bude popsáno níže, významně odrazila v křesťanské literatuře.

2.2.1 Pronásledování za Trajana

Na přelomu století se ujal vlády císař Trajanus, který vládl v letech 98 až 117⁷². Za jeho vlády bylo postavení křesťanů nejisté. Neprobíhalo velké pronásledování státem, nýbrž docházelo k častým udáním z řad prostého lidu, kteří křesťanům nedůvěřovali a podezírali je z různých zhýralostí. „*Pohané je vnímali jako pokoutní, tajněstkářská společenství, jejichž členové uctívají ukřižovaného zločince a rekrutují se z té nejhorší společenské spodiny. Mezi lidmi kolovaly zaručené zvěsti o hrůzostrašných obřadech a zasvěcovacích rituálech, při nichž jsou vražděna nemluvňata, pořádají se kanibalské hody*

⁶⁹ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 125.

⁷⁰ Titus Flavius Domitianus (51-96) - druhý syn Vespasiána. K vládě se dostává roku 81. Umírá roku 96, kdy se stal obětí spiknutí a byl zavražděn. Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 86.

⁷¹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 45.

⁷² Maricus Ulpinus Traianus (53 - 117), vládl v období od r. 98 do r. 117 .

a všichni bez rozdílu se oddávají hromadným sexuálními orgiím s příchutí incestu“⁷³. Tyto mylné představy vycházely ze špatné interpretace liturgických praktik, které nezasvěcený člověk nemohl znát. Pod kanibalistickými hody si nelze představit nic jiného, než Večeři Páně a hromadnými orgiemi byly označeny večerní bohoslužby, kterých se účastnili jak muži, tak i ženy.,*Kristovi vyznavači byli také často obviňováni z toho, že jsou příčinou různých neštěstí a přírodních katastrof, neboť svým bojkotem pohanských náboženských ceremoniálů a zpochybňováním tradičních kultů narušují harmonické vztahy mezi bohy a lidmi, tzv. pax deorum*⁷⁴“⁷⁵.

Traianus vydal zákon, který zakazoval veškerou činnost tajných spolků - tzv. hetaeriím. Tento zákaz se tedy týkal i křesťanství, jelikož nebylo uznáno. Traianův reskript byl tedy první trestní zákon, který jednal vůči křesťanům, a započalo kruté pronásledování křesťanů. Tento zákon byl používán takřka až do 4 století. Traianův reskript zní takto: *„Milý Secunde, postupoval jsi správně. Není možné stanovit pevné pravidlo pro všechny případy. Není nutno po nich pátrat; budou-li však udáni a usvědčeni, musí být potrestáni. Kdo však popřel, že je křesťan, a své tvrzení prokáže tím, že se obrátí v modlitbě k našim bohům, dostane na základě této litoosti milost, i když je pro svou minulost podezřelý. Na anonymní udání se při soudních procesech nemá dbát; byl by to špatný příklad a věc nedůstojná naší doby.*“⁷⁶

⁷³ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 19.

⁷⁴ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 19.

⁷⁵ SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3719-5., str. 37.

⁷⁶ *„Actum quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum qui Christiani ad te delati fuerant secutus es. Neque enim in universum aliquid quod quasi certam formam habeat constitui potest. Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt, ita tamen ut qui negaverit se Christianum esse idque re ipsa manifestum fecerit, id est supplicando dis nostris, quamvis suspectus in praeteritum, veniam ex paenitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est.*“

Nejznámější událost za Traianovy vlády, pokládáme událost, která se stala r. 110 nebo 111. Plinius Mladší, místodržitel v Bithynii se obrátil na pomoc k císaři, i přestože znal trestní právo, ale protože si nevěděl rady, jak přesně postupovat, při soudech z křesťany⁷⁷. „ *Rozhodující ustanovení Trajánova reskriptu jsou tato: 1. Křesťané nemají být vyhledávání, nýbrž pouze trestáni, dojde-li na ně udání, a to nikoliv udání anonymní. 2. Jestliže obžalovaný prohlásí, že nechce být dále křesťanem a dokáže to tím, že obětuje bohům, nemá mu být jeho minulost vzhledem k změně jeho smýšlení k tíži*“⁷⁸. Traianus zde následuje soudní praxi, která byla používána již za Nerona. Bez žalobce z třetí strany, se soud případem nezabýval, nehledě na to, jak byl čin závažný. Druhý bod je závažnější. Traianus si byl vědom faktu, že křesťan, na rozdíl od běžného římského občana, po obětování jinému bohu, se zříká svého Boha.⁷⁹

Jaroslav Kadlec se o těchto procesech vyjádřil následovně: „ *Juristický soudní proces byl nejvýš jednoduchý, a proto zcela krátký: jakmile obžalovaný přisvědčil, že je křesťanem, byl proces skončen. Co pak následovalo, bylo úsilí soudce umožnit osvobozující rozsudek. Snažil se tedy obžalovaného přemluvit nebo přinutit, aby vykonal k tomu požadovanou ceremonii. Přitom docházelo k oněm groteskním svévolnostem a ukrutnostem, jež jsou jinak římskému trestnímu řízení zcela cizí a které by proto mnozí novější kritikové nejraději oddisputovali, kdyby nebyly tak dobře dosvědčeny. Theodor Mommsen proto vyslovil názor, že to všechno nebylo žádný trestní proces, nýbrž jenom administrativní koerční řízení. To však není správné. Byl to skutečný trestní proces, jenž mohl být v pěti minutách skončen a pak započalo koerční řízení, jež mohlo trvat celé měsíce.*

⁷⁷ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 49.

⁷⁸ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 49.

⁷⁹ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 49 - 50.

*Byl to jakýsi souboj mezi soudcem a křesťanem, a záleželo na tom, kdo vydržel déle. Podle autentických zpráv můžeme říct, že soudce to pociťoval jako porážku, jestliže křesťan vytrval déle. Římsští soudcové ve svém celku nebyli krvežízniví tyrani. Mnozí místodržitelé v provinciích si dokonce zakládali na tom, že během své úřední činnosti nevyнесli žádný rozsudek smrti. Tertullián ve spise *Ad Scapulam* vypravuje řadu charakteristických případů. Jeden prokonzul v provincii Asia se obořil na křesťany: „Vy darebáci, když mermomocí chcete zemřít, vrhněte se se skály nebo se pověste!“ Cincius Severus v Thystru v Africe sugeroval obžalovaným nezávadné odpovědi, aby je mohl propustit. Vespronius Candidus odeslal jednoho křesťana místnímu soudu jako buřiče a místní soud ho musel propustit, protože obžalovaný žádný buřič nebyl. U jiného soudce, Aspera, projevil obžalovaný křesťan ihned ochotu obětovat. Asper ho nechal odejít, aniž vyčkal oběti, a před soudními kolegy projevil lítost, že se musel tím případem zabývat. Na takovémhle vítězství mu zřejmě nezáleželo“⁸⁰.*

Z Tertulliánovy výpovědi je patrné, že ne všichni prokonzulové byli zaujati vůči křesťanům.,,Tertullianus zmiňuje mezi jinými správce severoafrického města Thysdris (dnešní El-Džem v Tunisku) Cincia Severa, jenž údajně radil obviněným křesťanům, jak mají vypovídat, aby byli osvobozeni, nebo prokonzula Prudenta, jenž měl přímo před zraky jakéhosi obviněného křesťana roztrhat udání, které na něj přišlo, a propustil ho bez trestu“⁸¹.

Nejslavnější mučedník Traianova pronásledování je Ignatios z Antiochie. Ignatios byl významný církevní otec a biskup v Antiochii. Kvůli obavě o budoucnost církve v Antiochii se sám vydal císaři Traianovi. Při eskortaci římskými vojáky do Říma sepsal celkem sedm listů různým křesťanským obcím, kde pojednával o svém duchovním odkazu. Ignatios mučednickou smrt vítal, jak víme z jeho dopisu římské křesťanské obci, ve kterém stojí: „Těším se na šelmy pro mne přichystané a přál bych si, aby vůči mně neváhaly. Sám

⁸⁰ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 50.

⁸¹ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 24.

jim domluví, aby mne rychle sežraly a neotálely jako s některými, kterých se ani nedotkly. A kdyby se jim nechtělo, přinutím je. Mějte ke mně ohled, sám vím, co mi prospívá. Právě začínám být učedníkem. Nic viditelného ani neviditelného mne nesmí zaujmout, abych dosáhl Ježíše Krista. Oheň a kříž, smečky šelem, sekání, řezání, rozházení kostí, roztrhání údů, rozdrčení celého těla a zlé mučení ďáblové ať na mne přijdou, jen abych dosáhl Ježíše Krista“.⁸² Ignatios byl popraven v Koloseu, přesné datum jeho popravy je neznámé, ale odhaduje se to na první dvě desetiletí druhého století, ještě stále za vlády Traiana.⁸³

2.2.2 Pronásledování od Hadriana po Septima Severa

Traianův nástupce Hadrianus⁸⁴ byl silně nábožensky založený a nechal se zasvětit do všech přístupných řeckých mystérií. Úřad *Pontifex Maximus* vykonával s velkou vervou. Císařovo horlivé počínání pro pohanské kultury, se stalo příčinou pronásledování, ale jednalo se o nevraživost vůči křesťanům ze strany lidu, nikoliv císaře. Samotný císař naopak vydal ustanovení, ve kterém zakazoval neoprávněné akce proti křesťanům. Reagoval takto na písemnou prosbu od prokonzula provincie Asie, Serennina Graniana, který ho požádal o soudní řád, „*poněvadž se jemu to vidí nespravedlivě býti, aby bez obžalování a právního slyšení jen proto, aby se křiku obecného lidu dostu učinilo, usmrcování byli.*“⁸⁵

⁸² ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 15.

⁸³ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 15 - 16.

⁸⁴ Publius Aelius Hadrianus (76 - 138) - vládl v období od r.117 do r. 138 - Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 92.

⁸⁵ KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Všeobecný církevní dějepis*. V Praze, 1883. Dědictví sv. Prokopa., str. 163.

Nejvýznamnější událost za vlády císaře Antonina Pia⁸⁶ byla umučení biskupa Polykarpa a jeho šesti učedníků z r. 156.⁸⁷ Dr. Kryštůfek na téma vlády Antonina Pia: „ *Za jeho vlády vzala pronásledování opět veliké rozměry; neboť těžké nehody, které říši stíhaly, jako hlad, vystupování Tibera, zemětřesení, jímž mnohá města v Asii a na ostrově Rhodu byla zničena, veliké požáry v Římě, Narbonně, Antiochii, Karthagu a jinde rozjitřovaly mysl lidu, která toto všechno za trest bohů na zemi pro bezbožnost' a zločiny křesťanů seslaný pokládal, a samo sebou se rozumí, od kněží v tomto utvořen byl, proto sápal se na ně, až konečně je krvavě pronásledoval.*“⁸⁸

Dopis křesťanské obci ve Smyrně, který nás zpravuje o mučednické smrti tamějšího biskupa Polykarpa, je považován za první raně křesťanský mučednický text. Tento dopis nelze pokládat za historický doklad, ale je spíše mementem na smyrského biskupa, který vytvořila komunita ve Smyrně. Text má sloužit jako „návod“ na správnou podobu mučednictví. Autoři tohoto docilují připodobňováním příběhu Polykarpa, s příběhem Ježíše Krista⁸⁹. Z dopisu se průběh celého procesu, ale i události, které mu předcházeli. Hlavní důraz je dáván na Polykarpovu nebojácnost a pevnost ve víře, kdy i před soudcem, který se mu snažil pomoci od smrti, nezradil svého pána Ježíše Krista. Polykarp je vzorem nejen pro křesťany, ale i pro pohany, kde reprezentuje mravní sílu⁹⁰.

Z doby vlády Antonia Pia pochází ještě jeden příběh mučednictví. „ *Roku 160 alebo na začiatku roku 161 sa v Ríme odohral proces, o ktorom rozpráva druhá apoľogia*

⁸⁶ Titus Aurelius Fulvus Boionius Antonius (86 - 161) - vládl v období od r. 138 do r.161 - Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 99.

⁸⁷ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve.* 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4., str. 51.

⁸⁸ KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Všeobecný církevní dějepis.* V Praze, 1883. Dědictví sv. Prokopa., str. 163.

⁸⁹ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury.* Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 57.

⁹⁰ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Církevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín.* 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 134 - 139.

Justína Filozofa. Tento proces vlastne bol podnetom napísania tejto apológie. Prípád ukazuje, že dovedom k mučenictvu boli aj osobné konflikty.

Istá vznešená Rimanka⁹¹, keď bola ešte pohankou, vydala sa za človeka nazvyčajne saposasného a spočiatku žila takým istým nemravným životom ako jej manžel. Keď sa obrátila na kresťanskú vieru, urobila pokánie, zmenila svoj život a žiadala to isté aj od svojho muža. Avšak ten sa jej vysmial. Vtedy požiadala o rozvod. Rozhnevaný muž odpovedal tým, že ju obvinil, že je kresťanka. Obžalovaná sa obrátila na cisára, aby jej dovolil ešte pred procesom dať svoje domáce záležitosti do poriadku, v čom sa jej vyhovel. Rozhnevaný muž obžaloval teraz i učiteľa svojej ženy, kresťanského katechistu Ptolemea. Bol odsúdený na smrť a spolu s ním aj ďalší dvaja, ktorí ho bránili a priznali sa, že sú tiež kresťanmi. Takéto priznanie stačilo, aby sa proces skončil vynesením rozsudku smrti.⁹²

Na cisársky trón po Antoniu Piu nastupuje Marcus Aurelius⁹³, ktorý vládol se spolucisárom Luciem Verem⁹⁴. Oba cisári boli adoptívnymi syny cisára Hadriana. „*Marcus Aurelius, filozof na trnách, bol veľmi vzdelaný, spravodlivý, laskavý a prívětivý cisár. Dosáhl starořímského ideálu, samostatné stoické ctnosti. Právě díky tomu jaký byl, neměl žádné sympatie pro křesťanství a pravděpodobně jej považoval za absurdní a fanatickou pověru. V jeho kosmopolitní filantropii však nenašel místo pro nejčistější a nejvíce nevinného poddaného, mnozí z nich však sloužili v jeho vlastní armádě. Byl zahlcován apologiemi od Melita, Militada, Athenagora ve jménu pronásledovaných*

⁹¹ Z knihy Příběhy raně křesťanských mučedníků víme, že tato žena se jmenovala Lucia; ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 51.

⁹² ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 139.

⁹³ Marcus Annius Verus (121 - 180) - cisár od r. 161 do r. 180. Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 105.

⁹⁴ Lucius Ceionius Commodus (130 - 169) - spolucisár od r.161 do r. 169. Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 110.

křesťanů, ale nenaslouchal jim. Ve svém díle, Hovory k sobě, se o křesťanech zmínil pouze jednou, a poté s opovržením, sleduje jejich ušlechtilé nadšení pro mučednictví, jejich obstojnou vytrvalost a jejich lásku k dramatu. Omlouvá ho jeho ignorance. Pravděpodobně nikdy nepřečetl ani řádku z Nového Zákona, ani jedinou apologii, které mu byla adresována. Díky příslušnosti k pozdní stoické škole, která věřila v okamžitou změnu duše po smrti v božskou esenci, považoval křesťanskou nauku o nesmrtelnosti duše, díky jejímu morálnímu následku, za nemravnou a nebezpečnou vůči blahu státu. Za jeho vlády byl vydán zákon, který měl vyhnat do exilu každého, kdo usiloval o ovlivňování lidské mysli pomocí strachu z božstva. Tento zákon byl bezpochyby mířen proti křesťanům. Všechny události za jeho vlády znamenaly bouřlivé časy pro křesťanství, nicméně pronásledování nemůže být směřováno k němu. Trajánův zákon byl nadále dostačující v záležitostech řízení s následovníky zakázaného náboženství“⁹⁵.

Za vlády Marca Aurelia, roku 177 došlo v galských městech Lugdunum a Vienne, k velmi tvrdému pronásledování křesťanů, opět ze strany prostého lidu. Podrobně nás o

⁹⁵ Originální text: Marcus Aurelius, the philosopher on the throne, was a well-educated, just, kind, and amiable emperor, and reached the old Roman ideal of self-reliant Stoic virtue, but for this very reason he had no sympathy with Christianity, and probably regarded it as an absurd and fanatical superstition. He had no room in his cosmopolitan philanthropy for the purest and most innocent of his subjects, many of whom served in his own army. He was flooded with apologies of Melito, Miltiades, Athenagoras in behalf of the persecuted Christians, but turned a deaf ear to them. Only once, in his Meditations, does he allude to them, and then with scorn, tracing their noble enthusiasm for martyrdom to "sheer obstinacy" and love for theatrical display. His excuse is ignorance. He probably never read a line of the New Testament, nor of the apologies addressed to him. Belonging to the later Stoical school, which believed in an immediate absorption after death into the Divine essence, he considered the Christian doctrine of the immortality of the soul, with its moral consequences, as vicious and dangerous to the welfare of the state. A law was passed under his reign, punishing every one with exile who should endeavor to influence people's mind by fear of the Divinity, and this law was, no doubt, aimed at the Christians. At all events his reign was a stormy time for the church, although the persecutions cannot be directly traced to him. The law of Trajan was sufficient to justify the severest measures against the followers of the "forbidden" religion. - Persecution in the Early Church. ReligionFacts [online]. 2015 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: www.religionfacts.com/persecution-early-church.

tehdejší události zpravuje Eusebius ve svém díle *Církevní dějiny*⁹⁶. Dopis tamní církve, adresovaný církvi v Asii se nezachoval, nicméně jeho přepis se nachází v díle Eusebiově: „*Kristovi služebníci ve Vienne a Lugdunum přejí bratřím v Asii a Frygii, kteří mají tutéž víru a tutéž naději na vykoupení, pokoj, milost a slávu od Boha Otce a našeho Pána Ježíše Krista... Velikost utrpení, zběsilost pohanů vůči svatým a veliké utrpení mučedníků nejsme ani schopni přesně vylíčit, jeli vůbec možné to popsat. Vždyť odpůrce zaútočil na nás veškerou svou mocí, a byla to jen předehra příštího jeho strašného řádění. Žádný prostředek nenechal nevyzkoušený. Na služebnících Božích se cvičil i se svými služebníky. Nesměli jsme do chrámů, na náměstí, do lázní. Nikdo z nás se nesměl ukázat na veřejnosti.*“⁹⁷

Udává se na 48 obětí těchto masakrů, ačkoliv toto číslo není zaznamenáno v *Dopise lyonské obce*. Toto číslo je doložené později, v hagiografické tradici. Křesťané jsou oběťmi útoků, které později přerůstají v rozsáhlou perzekuci⁹⁸. Následně dochází i k rabování křesťanských domů. Mnoho křesťanů bylo uvězněno a následně, kvůli následkům mučení mnoho zemřelo. Díky ukrutnosti mnoho se mnoho křesťanů zřeklo víry. Církevní autority se snažili podporovat uvězněné ve víře. Vyrvalost některých mučedníků udivovala i pohany, zejména mučednice Blandina, která byla veřejně popravena vhozením na rohy býka. Mezi obviněnými se nacházel i občan Římské říše, Attalus, kterému se dostalo smrti mečem, po dotazu prokonzula k Marku Aureliovi, co dělat s římským občanem, který přizná, že jest křesťanem⁹⁹. „*Je priznačné, že niekoľko dní boli strážené mŕtvoly popravených kresťanov, lebo pohanom bolo známe, že kresťania verila vo vzkrisenie. Pohania hovorili: „Pozrieme, či vstanú z mŕtvych tito ľudia cudzieho náboženstva, ktorí*

⁹⁶ HE, V,2.

⁹⁷ HE, V,2.

⁹⁸ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 95 - 96.

⁹⁹ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Církevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 141 - 142.

*chcú pohrdat' škripcom a smrťou... či im ich Boh pomože a či ich zachráni z našich rúk...*¹⁰⁰

Po smrti Marca Aurelia, nastoupil na trůn jeho syn Commodus. Nebyl to dobrý vladař, ale díky jeho manželce Marcii, se vedlo křesťanům relativně dobře, a to z důvodu, že sama Marica byla křesťanka. Na její příkaz byli zachráněni mučedníci ze Sardinie. Plnila tak prosbu Papeže Viktora, u kterého se těšila vážnosti¹⁰¹.

Před nástupem císaře Septima Severa, se ocitá Římská říše ve veliké krizi, nejen náboženské. Armáda se bouří, na hranicích se odvracejí útoky okolních států. Vnitrostátní krize má charakter sociálních problémů. Avšak dochází i k velmi hluboké náboženské krizi. Dosavadní římské náboženství se projevuje jako nedostačující ukojit religiozitu římského obyvatelstva. Časté střídání císařů na trůně, a fakt, že císaři jsou častěji dosazováni z východu, dává prostor novým východním kultům. Tyto kulty dostávají přednost před dosavadním náboženstvím. Počátkem třetího století nastává obrat v pronásledování křesťanů. Pomyslných otěží se ujal samotný stát. Nastává období nejkrutějšího pronásledování až do počátku 4. století¹⁰².

Septimus Severus se stává císařem r. 193, je podporován armádou a zpočátku se jeví jeho vláda jako příznivá vůči křesťanství. Dokonce je nám známo, že císař těžce nemocen, byl vyléčen křesťanem Prokulem. Obrat nastává r. 202, kdy císař vydává edikt, který zakazoval přestup ke křesťanství a judaismu. Tento edikt se týkal i katechumenům, i čerstvě pokřtěným. Křesťané trpěli po celé říši, především v Africe. Nejslavnější mučednice vlády Septima Severa je Perpetua a Felicita¹⁰³.

¹⁰⁰ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 142 - 143.

¹⁰¹ KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Všeobecný cirkevní dějepis*. V Praze, 1883. Dědictví sv. Prokopa., str. 168.

¹⁰² ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 144 - 145.

¹⁰³ Vibia Perpetua, dcera významného občana z města Tuburbo v Africe, byla velmi dobře vzdělaná, dobře provdaná příslušnice Římské říše. Její život a život její otrokyně se zcela změnil po setkání s křesťanskou vírou. Perpetua, která krátce před uvězněním porodila syna, byla obviněna a uvězněna. Byla, spolu s

2.3 Třetí stádium (250 - 311)

První polovina 3. století byla pro Římskou říši velmi krušná. Říše se ocitla ve velké krizi, především krizi náboženské. Procesy s křesťany nabrali nového rázu, jelikož pomyslných otěží pronásledování se ujal samotný císař. První císař, který takto zakročil byl Decius, jeho ediktem z r. 249. Další důležité postavy pronásledování, až do doby, kdy bylo křesťanství uznáno jako státní náboženství Římské říše (o toto se zasloužil Konstantin I. Veliký), byli Valerianus s Gallenem a velké státní pronásledování uzavírá Diocletianus s jeho nejdrsnějším pronásledováním všech dob, co se týče dějin pronásledování křesťanů v Římské říši.

2.3.1 Decius

Císař Decius, který se dostal k vládě r. 249, převzal říši ve velikém chaosu. Musel řešit jak vnitrostátní problémy, především náboženskou krizi, tak musel odvracet útoky nájedníků. První záležitosti, které řešil, byly záležitosti náboženské. Jeho cílem bylo sjednotit pohanský kult, aby si upevnil postavení a měl přízeň lidu a senátu, pro jeho další

ostatníma katechumenkama i katechety odeslána do Karthága, kde měla být postavena před soud. Perpetua, zvyklá na absolutně odlišné životní podmínky v temném vězení trpěla. Ani prosící otec, který jí prosil, aby zapřela víru a obětovala ji nezlomil. Ustála i nátlak v podobě odebrání syna a nemoci ho kojil, s vidinou, že vyhladoví. S pomocí katechumena, kterému se povedlo potají navštěvovat uvězněné křesťany, podplatit strážného, který jí syna při vycházkách dával. Vězni, strádající díky ubohým podmínkám, prožívají mystické stavy, při kterých mnoho z nich má vize o Božím království. V těchto stavech a vyhlídkách slavného konce, přecházejí zimu a na jaře jsou souzeni. Felicita, otrokyně Perpetuy, byla uvězněna těhotná. Po vynesení rozsudku, bylo její jediné přání, aby byla popravena společně s Perpetuou. Římské zákony ale zakazovaly popravení těhotných žen. Felicita se proto soustavně tři dny modlila a Bůh její modlitby vyslyšel a porodila dceru. Poprava se nejspíše stala 7 března 203. Ženám byl vynesen verdikt, usmrcení šelmama. Perpetua a vyčerpaná Felicita, byly poslány nahé, jen obalené v síti do arény. Lidu se jim ale zželelo a požadovali, aby byly ženy důstojně oblečeny. Do arény byla následně vpuštěna divoká kráva, která obě ženy pouze zranila. Lid si žádal brzké ukončení. Pro tyto příležitosti, byl přichystán zvláštní gladiátor (tzv. confector), který mečem ukončil život obou žen. Dle KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Všeobecný církevní dějepis*. V Praze, 1883. Dědictví sv. Prokopa., str. 168 - 169.

vojenská tažení. S jeho vládou je spojováno pouze jediné: systematické pronásledování křesťanů. Edikt, který nastolil revoluci v pronásledování vešel v platnost r. 249. „ *Ve snaze sjednotit náboženskou praxi v rámci celé říše a demonstrovat loajalitu svých poddaných se proto rozhodl zorganizovat bezprecedentní akci: nařídil, aby každý obyvatel říše vykonal veřejnou děkovnou oběť tradičním bohům za blaho císaře (supplicatio). Obětování mělo proběhnout hromadně ve všech částech říše a za organizaci celé akce a její zdárný průběh zodpovídaly zvláště k tomu jmenované komise, jejichž členové se rekrutovali z příslušníků municipálních rad, tzv. kuriálů. Tyto komise také vydávaly písemná osvědčení, dokládající splnění uložené povinnosti, tzv. libelli. Vůči těm, kdo se odmítali císařskému nařízení podříditi, byly uplatňovány různé formy nátlaku, od vězení, konfiskace majetku, vypořádání až po trest smrti. Třebaže se tomuto vynucenému aktu lojality museli podrobit všichni občané bez rozdílu, nejhůře Deciov dekret postihl právě křesťany, o nichž bylo všeobecné známo, že jim jejich víra zakazuje obětovat pohanským modlám. Na základě odmítnutí oběti je úřady mohly snadno identifikovat a vystavit systematické perzekuci*“¹⁰⁴.

Za vlády Decia dochází tedy k zásadnímu obratu v pronásledování. Hlavním aktérem již není prostý lid, nýbrž samotná císařská administrativa. Tento obrat způsobil velký nárůst mučedníků, jejichž procesy byly čím dál víc násilnější. Díky této změně dochází k tomu, že samotný lid, který dříve inicioval pronásledování, začíná na křesťany pohlížet s lítostí, ba i někteří dokonce pomáhají pronásledovaným. Mnoho pohanů si začalo uvědomovat, že přes rozdílné náboženské praktiky, se křesťané od nich nikterak neliší. Důležitou roli hrál i fakt, že i přes veškeré pronásledování počet křesťanů rostl. Křesťanským vůdci se dostávalo čím dál větší autority.¹⁰⁵

¹⁰⁴ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 26.

¹⁰⁵ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 26 -27 .

2.3.2 Vláda Valeriana a Galliena

Vláda císaře Valeriana¹⁰⁶ je považována za vrchol krize Římské říše v 3. století. Musel se potýkat s nájezdy Germánů, kteří sužovali říši ze severu a východu, navíc říši sužoval mor. Vládu nad říší si rozdělil se svým synem, Gallienem, který se staral o východní část říše. Gallienus se po Valerianově zajetí roku 260, ujal vlády sám a změnil politiku vůči křesťanům. Jejich pohled na křesťanství byl odlišný a oba vydali velice rozdílné edikty.¹⁰⁷

Valerian byl zpočátku své vlády vůči křesťanům přátelský. Poté, ale zcela obrátil svůj postoj vůči křesťanům. Údajně se takto stalo kvůli působení jeho ministra financí Makrian, který si zřejmě představoval vidinu zkonfiskování křesťanského majetku ve svůj prospěch. Valerian vydává svůj první edikt r. 257 míření proti křesťanům, který zakazoval shromažďování křesťanů k bohoslužbě a navštěvovat pohřebiště. Tento edikt také nařizoval, aby křesťanští kněží vykonali oběť v rámci císařského kultu. Nutno podotknout, že uctívat Ježíše Krista jim nezakázal.¹⁰⁸

Po neúspěchu prvního ediktu, vydává rok na to další edikt, ve kterém je nařízeno popravít duchovní. Tento edikt byl zaměřen i na křesťanské laiky a senátory, jejichž majetek byl konfiskován. Křesťané římské státní příslušnosti byli zbavováni občanství. Ti z křesťanů, kteří pracovali v římské správě, byli odsuzováni k otrockým pracím.¹⁰⁹

„ Pod těmito edikty, bylo pronásledování vykonáváno ve většině provinciích říše. V Římě byl zajat biskup, který vyučoval v jedné z katakomb a spolu s dalšími čtyřmi diákonny, byl na místě popraven. Další tři diákonové bylo později chyceni a následně popraveni.

¹⁰⁶ Publius Lincinius Valerianus (190/200 - 260) - císař od r. 253 do r. 260 - Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 181.

¹⁰⁷ LATOURETTE, Kenneth Scott. *A History of Christianity*. London: Eyre And Spottiswoode Limited, 1953., str. 88.

¹⁰⁸ LATOURETTE, Kenneth Scott. *A History of Christianity*. London: Eyre And Spottiswoode Limited, 1953., str. 89.

¹⁰⁹ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 186

*Traduje se, že jeden z nich, Lawrence, byl upečen zaživa na roštu. V Africe byl Cyprián s'fat. Cyprián, který konvertoval ve středním věku, hlava karthaginské církve, byl velice uznávaný raný biskup. Španělská biskup, o kterém se traduje, že byl milovaný jak křesťany i nekřesťany, byl upálen u kůlu v amfiteatru, spolu s dvěma svými diákoný“.*¹¹⁰

Gallienova vláda byla proti jeho otci pro křesťany velmi dobrá. Po smrti svého otce, vydal Gallien reskript, který rušil platnost jeho ediktů. Někteří z historiků se domnívali, že tento reskript povolil svobodné vyznávání křesťanství, ovšem tento edikt pouze rušil předchozí edikty, tudíž Traianuv reskript vešel opět v platnost v otázce pronásledování. Nicméně pro křesťany, byť se jednalo o pouhý návrat k běžným procesům, tento akt měl veliký význam.¹¹¹

Následující panovníci museli řešit otázky bezpečnosti a chodu říše, především se zabývali útoky barbarů, docházelo k atentátům a bojům mezi potenciálními následníky trůnu. Z těchto důvodů měli křesťané až do nástupu Diocletiana relativní klid, nedočkávali se pronásledování řízené státem.¹¹²

2.3.3 Vláda Diocletiana

Diocletian¹¹³ nastupuje na trůn roku 284. Pro Římskou říši byl cenným přínosem, reformoval např. armádu či reformoval provincie¹¹⁴. Diocletian byl velmi silný panovník, za kterého došlo k rozkvětu Římské říše, je považován za nejvýznamnějšího organizátora od dob Augustových. V důsledku změn týkající se provinciích, rozdělil v roce 293 římské

¹¹⁰ LATOURETTE, Kenneth Scott. *A History of Christianity*. London: Eyre And Spottiswoode Limited, 1953., str. 89.

¹¹¹ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 162.

¹¹² ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 163.

¹¹³ Původním jménem Diocles (240 - 316) - vládl od r. 284 do r. 305 - Dle GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 221.

¹¹⁴ Podrobněji o těchto a dalších reformách viz GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 222 - 223

impérium na 4 celky, které měly vést dva Augustové (on a Maximián) a dva Caesarové. Spolu s ním vládl i Galerius, který byl zároveň i jeho rádce.¹¹⁵ Galerius a další místodržitel jménem Hierokles, byli velice nepřátelští vůči křesťanům.

Období do jeho pronásledování, které bylo nejkrutější ze všech, bylo pro křesťany velmi klidné. Ačkoliv docházelo k několika mučednickým smrtím, bezmála 40 let měli křesťané „klid“. Je známo, že část jeho rodiny, včetně manželky Priski a dcery Valerie, byli křesťané. Za jeho vlády křesťané zaujímali čestná místa v senátě či byli členy armády. První kroky byly podniknuty již roku 302, když docházelo k čistce armády od křesťanských vojáků. Původce tohoto aktu je Galerius, který hrál značnou roli v závěrečné etapě pronásledování.

Zvrat nastává 23. února 303, kdy vydal první edikt namířený proti křesťanství, který nařizoval zničení všech křesťanských budov, spálení svatých knih a zotročování křesťanských pracovníků císařského dvora. Z císařova rozkazu byla zbourána katedrála v Nikomedii. Den nato byl vydán edikt, který nařizoval pronásledování. Všichni křesťanští úředníci byli propuštěni a zaměstnanci císařského dvora (*caesariani*), nehledě na postavení degradováni. Následně byli *caesariani* obviněni ze založení požáru římského kostela a byli popraveni. Další oběťmi byli kněží z Nikomedie s biskupem Anthimem. Následující edikty nařizovali pronásledování kleriků po území celé říše a následně, po mučení, je popravit. Poslední edikt, vydán r. 304, nařizoval povinnou oběť všem obyvatelům říše, jehož cílem bylo vyhlazení křesťanů. Autorství toho ediktu je připisováno Galeriovi¹¹⁶

Vůle těchto ediktů byla prováděna s regionální rozdílností. Na západě, za vlády Maximiána, po odstoupení císaře Diocletiana z trůnu, došlo k zastavení všech pronásledovacích akcí. Jsou nám známy i příběhy z provincie Afrika, kde docházelo k ledabylému řízení s křesťany, kde bylo soudcům nepříjemné pouze se křesťanů dotazovat a často se snažili pomáhat křesťanům tím, že jim radili, jak mají odpovídat. Je nám znám výslech biskupa Felixe, z roku 304. „*Felix biskup, daj knihy alebo listy, ktoré máš! – Mám,*

¹¹⁵ GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X., str. 221 - 230.

¹¹⁶ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny.* Praha: Zvon, 1992., str. 50.

*ale nedám! – Prečo nedáš, nadbytečné knihy (supervacuas)? – Mám, ale nedám! – Posledná otázka: Félix, prečo nedáš posvatné knihy? Alebo – náповěda soudce – azda ich nemáš? Tá istá odpoveď. Félix bol popravený mečom“.*¹¹⁷

V menších městech pohané již nevnímali pronásledování a zvykli si na soužití křesťany. V městě Aptunga, dokonce křesťané čekali na úředníka, kterého se později ptali, zdali nese edikt. Následně se radili jak vyhovět ediktu, ale za cenu, nepoškození obou stran.

Situace na východě byla zase jiná. Za vlády Galeria, po r. 305 docházelo k vyvrcholení pronásledování, které trvalo až do r. 311. Galerius kvůli nemoci musel pronásledování zastavit a na skonu své vlády vydal proslulý toleranční edikt¹¹⁸, který dával křesťanům právo na existenci.¹¹⁹

Úplné vítězství křesťanství nastává za vlády císaře Konstantina, který ustanovil křesťanství za oficiální náboženství Římské říše, a který se sám, na smrtelné posteli, nechal pokřtít.

¹¹⁷ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Církevní dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 168.

¹¹⁸ Toleranční edikt Galerius – Tento edikt byl vydán dne 30. 4. 311 v Nikomédii. Nejznámější věta tohoto ediktu zní: „...necht' jsou od nynějška křesťany“ – „...ut denuo sint christiani“.

¹¹⁹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992., str. 51.

3. Střet s pohanskou filosofií a morálkou

Na tomto místě se sluší zaměřit pozornost na nábožensko-ideovou podstatu rozdílů, jež byly největší překážkou ve vzájemném porozumění mezi antickými Římany a vyznavači relativně nového náboženství, jakým se křesťanství zdálo být.

3.1 Proč připadali křesťané pohanům divní

První krok, který učiníme v následující kapitole, bude rozdělení vnímání vztahů mezi křesťany a pohany. První proud je zastupován prostým lidem, který křesťany odsuzoval pouze na základě toho, co se doslechl z povídaček dalších lidí. Tudiž neměli relevantní zdroje a nezáleželo jim na otázkách víry či morálky. Druhý proud je avšak zastupován intelektuály, kteří měli minimálně základní představu o tom, co křesťanská víra obnáší. Byli seznámeni s chody křesťanských bohoslužeb a napadli křesťanství z filosofického hlediska.

V počátku byla pohanská znalost křesťanského života velmi malá. Nejpovrchnější byl v tomto ohledu prostý lid, který se ani nikterak nesnažil o ponaučení či seznámení s křesťanstvím. Vtipy, které pohané šířili o židech - např. jejich uctívání oslí hlavy, začali aplikovat také na křesťany. Tato „lidová tradice“ se dočkala i předělávky a říkalo se, že křesťané klaní mužskému údu představeného. Vzniku těchto pověr napomáhal fakt, že jak křesťané, tak i židé neměli na rozdíl od pohanů žádné veřejné oltáře, sošky bohů, etc.¹²⁰

Předtím, než se rozepíšeme o dalších mylných informacích, kterými pohané disponovali, je záhodno zmínit to, co pohané věděli a nebylo to mylné. „*Jinak se vědělo, že ctí jakéhosi ukřižovaného, že čekají na příští říši - představovanou ovšem v politickém pouze smyslu - že čekají z mrtvých vstání, na poslední soud nad světem, na jeho spálení a na věčné tresty...*“.¹²¹

Vraťme se zpátky k oněm nepravdivým představám pohanů. Další šířená pomluva pojednávala o rituální vraždě novorozence, při které došlo k jeho usmrcení nožem, a

¹²⁰ FELIX, Minucius. *Oktavius*. Praha: Ladislav Kuncič, 1940. Prsten, edice krásných knih., str. 30

¹²¹ KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 427.

následovaly hody, kdy souvěrníci hodovali na krvi oné oběti, kterou následně ještě roztrhali a konzumovali. Tyto zvrácené hody považovali za zasvěcení do společenství a dbalo se na mlčení o zločinu, neboť byl iniciovaný spoluúčastník. Co pohané považovali za více neslýchané než tyto kanibalistické hody, bylo nemravné obcování.¹²² „*Houfně také mezi sebou provozují cosi jako kult rozkoše a nazývají se bez rozdílu bratřími a sestrami, aby se dokonce z jejich obyčejného smilstva s přijetím těch posvátných jmen stávalo krvesmilstvo... A co dělají na své hostině, je známo; obecně o tom všichni mluví, a dosvědčuje to také řeč našeho Frontona z Cirty. V slavnostní den se scházejí k hodům se všemi dětmi, sestrami, matkami, lidé všeho pohlaví a všeho věku. Tam pak po hojných hodech, jakmile nabyla hostina ohnivosti a vzplanul žár neřestného chtíče opilostí vznícený, pes přivázaný ke svítilně jest soustem předhozeným na větší vzdálenost, než kam sahá šňůra, na niž jest připoután, vydražd'ován k tomu, aby se po něm hnal a skákal. Tak jest světlo, zrádný to svědek, převráceno a zhašeno, a oni se za nestoudných temnot vrhají ve spojení zločinné vášně beze všeho výběru; a třebaš ne všichni skutkem, spoluvědomím jsou všichni stejně poskvrněni, poněvadž vše co se může přihoditi v jednání jednotlivců, odpovídá touze všech dohromady.*“¹²³

Z křesťanských autorů se především apologeté do určité míry snažili odhalit původce těchto pomluv. Byli toho názoru, že tyto a další pomluvy, nepocházejí od židů, a tudíž mají kořeny v pohanské společnosti. Předpokládali, že tyto pomluvy se šíří na základně špatného porozumění křesťanských zvyklostí, jako jest eucharistie, při které se pila krev Páně a pojídalo tělo Kristovo. Zmíněné noční orgie, byly noční bohoslužby. To, že veškeré křesťanské náboženské úkony byly přístupny pouze členům církve a nikoliv i veřejnosti, bylo důvodem vzniku těchto pomluv. Křesťané oslovování souvěrců „bratře“ a „sestro“, které bylo pro pohany matoucí, bylo jedním ze základů těchto mylných představ.

Nyní se budu věnovat racionálním důvodům, proč pohané neměli v lásce křesťany. Tímto tématem jsme se zabývali v kapitole 1.3, kde jsme krátce nastínili hlavní důvody.

¹²² KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvých dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 428 - 429.

¹²³ FELIX, Minucius. *Oktavius*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940. Prsten, edice krásných knih., str. 29 - 32.

Významné apologety, jako jest Arnobius¹²⁴, Tertullian¹²⁵, Cyprián¹²⁶ a další, spojuje záměr vyvrátit výrok pohanů, který tvrdil, že křesťané jsou příčinou hněvem bohů. Bohové jako trest sesílali na zem pohromy kvůli tomu, že se křesťané nepodvolili římskému státnímu kultu. Tento názor se těšil široké oblibě, neboť byl podporovaný častými pohromami, které musela Římská říše přetrpět. Jednalo se o válečné konflikty, kterým musela říše čelit od počátku třetího století, kde docházel k nájezdům germánských kmenů. Říše se ocitla v ekonomické krizi a politické nestabilitě, díky častému střídání panovníků. Tyto a mnoho dalších problémů se snaží Dioklecian pomocí svých reforem řešit, po nástupu na trůn ke konci třetího století.¹²⁷

Toto nařčení, které se zprvu zdá jako další v řadě, mělo ale nedožrnné následky, neboť se postupem různých katastrof na území říše dočkali křesťané k regionálnímu pronásledování z řad lidu. Např. série zemětřesení v Malé Asii z r. 235.

Křesťané byli také obviněni z neetického chování vůči říši. Jejich neúčast na státním kultu byla brána jako urážka. Především v době Dioklecianově, který se snažil pomocí státního kulu uklidňovat situaci v říši. Křesťané byli i nařčeni z podporování nepokojů a následně i vojenských konfliktů. Apologeta Arnobius, tento výrok popírá a vyvrací tento

¹²⁴ Arnobius - křesťanský spisovatel, který žil v 3. až 4. století. Působil jako učitel rétoriky v Sicca Veneria. Jeho dílo *Adverus nationes* sepsal po přijetí křesťanství. Je pro nás důležitým pramenem poznání pohanského kultu. Dle *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda), str. 74.

¹²⁵ Tertullianus - právník, filosof, apologeta. Žil v letech 160 - 230. Působil v Karthágu a r. 195 přijal křest. Řeckou filosofií považoval za ďáblovu dílo. Patřil mezi apologety, ale tvrdil, že člověk má svobodnou volbu náboženství. Jeho nejvýznamnější dílo *Apologeticum* (Obrana) sepsal údajně r. 197. Dle *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda), str. 603 - 604.

¹²⁶ Cyprianus - křesťanský spisovatel, který žil v letech 200 - 258, Působil v Karthágu jako rétor, křesťanství přijal v pozdním věku a r. 249 se stal biskupem v Karthágu. R. 258 byl popraven za pronásledování císaře Valeriana. Dle *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda), str. 137

¹²⁷ ŘÍHOVÁ, Ladislava. *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*. Chomutov: L. Marek, 2017. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-85-8., str. 524.

lživý výrok, při kterém podává důkaz, kde říká, že křesťanská morálka se snaží vyvarovat jakémukoliv násilí.¹²⁸

Pohané je označovali za neloajální vůči císaři. Jejich odmítavý postoj, přispět na císařský kult, se jim jevil stejné uražení majestátu, jako kdyby například v dnešní době člověk nestál v průběhu státní hymny. Apologeti téže doby se snažili vše uvést na pravou míru, ale tvrzením, že se nejedná o neúctu k císaři, že se za něj rádi pomodlí, ovšem neobstálo. Křesťanská vytrvalost o neustoupení byla neustále podporovaná faktem, že jakékoliv přijaté náboženství bylo pohlceno pohanstvím. Křesťané nechtěli učinit sebemenší ústupek, právě z tohoto důvodu. Tato údajná neloajálnost byla křesťanům vyčítána i římským filosofem Celsem, který jim vytýká, že v těžké době kdy říše čelí nájezdům, křesťané odmítají říši bránit zbraní v ruce. Porušují tím svou občanskou povinnost. Víme, že Origénes na toto nařčení reagoval tím, že křesťané se modlí za budoucnost říše a že tím zможou víc, než ti, kteří za říši bojují.¹²⁹

To, že ale křesťané sloužili i v armádě víme minimálně z Dioklecianova nařízení, kdy provedl v armádě čistky namířené proti křesťanům. Z toho nařízení se nám dochovalo svědectví v Aktech Maxmiliánových, kdy mladík odmítl narukovat do armády a důvod uvedl, že nehodlá špinit svou víru konáním zla.¹³⁰

Křesťané sice odmítali sloužit se zbraní v ruce, ale nemůžeme tvrdit, že se jednalo o pacifismus či o pouhou zbabělost schovávanou za vírou.¹³¹

¹²⁸ ŘÍHOVÁ, Ladislava. *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*. Chomutov: L. Marek, 2017. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-85-8., str. 525 - 526.

¹²⁹ DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Rezek, 1997. ISBN 80-86027-08-2., str. 130 - 131.

¹³⁰ ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výběr z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8., str. 305 - 313.

¹³¹ Pro více informací o vztahu křesťanů a armádě, viz SILVER, Sandra Sweeny. *CHRISTIAN SOLDIERS IN THE ANCIENT ROMAN ARMY* [online]. [cit. 2019-04-14]. Dostupné z: <https://earlychurchhistory.org/military/christian-soldiers-in-the-ancient-roman-army/> nebo ONG, Kar Jin. *No*

3.1.1 Popírači křesťanství

Římská elita si postupem času začala uvědomovat rozsah rozšíření křesťanství a již déle nemohla ignorovat fakt, že křesťanství se přes veškeré útrapy a strasti, stává čím dál tím víc rozšířeným fenoménem.

Tohoto úkolu se zhostili filosofové, jejichž cílem bylo odhalení zločinu křesťanů a snaha jej důkladně rozebrat a zesměšnit je. Prvním z těchto „útočných“ filosofů, kterého představím, byl *Lucianus Samosatensis*. Lucianus se narodil patrně r. 120 v Samosatě a zemřel r. 180 v Alexandrii. Byl to řecký sofist syrského původu, měl vystudovanou rétorickou školu, kde získal důkladné znalosti řecké literatury. Lucianus nepopíral křesťanství, nýbrž se mu jen vysmíval. Jeho dílo, *O Peregrinově smrti*, humornou formou seznamuje čtenáře s křesťanskou vírou. Cílem jeho snažení bylo ukázat, že tato nová víra je pošetilá.¹³²

Hlavním hrdinou onoho díla je kynik Peregrin, který ukončil svůj život na Olympii, když se sám upálil. Popisuje jeho životní příběh, kdy se Peregrin po neřestech mládí dostává do společenství křesťanského a postupem času se dostane až na samý vrchol váženosti v křesťanském společenství. Důležitá část Lukianova díla, kde udává charakteristiku křesťanů, zní: „*Ubozí ti lidé si namluvili, že jsou tělem i duší nesmrtelní a že žijí navěky. Pročež pohrdají i smrtí a mnozí ji vyhledávají. Také jim již jejich nevznešenější zákonodárci vštíplí mínění, že všichni navzájem jsou bratřími, jakmile jen přestoupili, tj. jakmile jen zapřeli řecké bohy a odhodlali se ctít ukřižovaného sofistu a jeho předpisy. Proto pohrdají také všemi zevnějšími statky a mají je ve společném vlastnictví*“.¹³³

Lucianus se pomocí tohoto díla vysmívá křesťanské nátuře a opovrhuje jím. Nechápe jejich úctu ukřižovanému sofistovi, nerozumí jejich touze po mučednictví neboť je lepší smrti se v klidu dočkat. Nejvíce Lucianus opovrhuje křesťanskou slepou vírou. V jeho díle se

Rebels: The Loyalty of Christians in the Roman Army [online]. [cit. 2019-04-14]. Dostupné z: https://www.academia.edu/12180761/No_Rebels_The_Loyalty_of_Christians_in_the_Roman_Army. Yale University.

¹³² *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda), str. 357 - 358.

¹³³ KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 454 - 456.

Peregrin ocitá u soudu a odchází s verdiktem, že je blázen. Lucianus takto pohlíží na všechny křesťany.¹³⁴

Nejvýraznější postava z filosofů byl Celsus a jeho dílo *Aléthés logos*, které bylo mířeno vůči křesťanům, ale i židům. Význam tohoto spisu je obrovský, neboť byl podnětem Origénovi, který na onen spis reagoval vlastním dílem, *Contra Celsusm*. *Aléthés logos* byl ztracen, ale dochoval se nám v díle Origénově, kde jej víceméně celý přepsal. Origenes se domíval, že Celsus možná sepsal ještě několik jiných listů proti křesťanství, ale nebyl si jist jejich existencí. Origénes zasadil období vzniku *Aléthés logos* do vlády Hadrianovy, nicméně Thdr. Kleim zasazuje dílo až do doby vlády Marca Aurelia, neboť v díle jsou jasné odkazy na pronásledování za jeho vlády.¹³⁵

O osobě Celsově, lze s jistotou konstatovat, že to byl člověk velice vzdělaný, s velkým filosofickým duchem. Byl znalý takřka každé víry v říši, studoval pohanské, židovské a křesťanské kultury a vedl různé rozhovory s vyznavači těchto věrouk. Vedly se dlouhé spory o tom, k jaké filosofické škole Celsus patřil, ale nejvíce se křesťanští myslitelé shodovali na tom, že Celsus byl epikurejec.¹³⁶

Aléthés logos se skládá z tří částí, z čehož první je všeobecný útok na křesťanství, druhá část jej vyvrací a v poslední části se zabírá obrácením. Část druhá je nejdůležitější a ta je také jako jediná zachována v díle Origénově. Ačkoliv se jedná o spis, který je mířený proti křesťanství, Celsus se v poslední knize dopouští vstřícného kroku vůči křesťanům, kde nabízí, že je převede od poloviční pravdy k plné pravdě. Jeho dílo působilo tedy dvojsečně. Zprvu

¹³⁴ KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 456 - 459.

¹³⁵ KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 460.

¹³⁶ Podrobněji na toto téma viz KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 461 - 462.

vyvracovalo křesťanskou víru, ale zároveň se snažilo o obrácení křesťanů na pravou víru v římský pantheon.¹³⁷

3.1.2 Obránci křesťanství

Každá akce vyvolá stejně velkou reakci, tudíž došlo i ke „vzniku“ obránců křesťanství, tzv. apologetů. Apologetu bylo opravdu mnoho¹³⁸, ale pro své dílo vyberou pouze již zmiňovaného Origéna a Arnobia ze Sikky, neboť jejich díla jsou považována za nejpřínosnější z celých apologetických spisů. Především dílo Arnobia ze Sikky, neboť obsahuje velice detailní popis pohanských zvyků.

Origenes je považován za největšího křesťanského učence raného období. Narodil se r. 185 pravděpodobně v Alexandrii a zemřel r. 254, za Deciova pronásledování. Byl žákem Klementa Alexandrijského a jeho pozdější nástupce v alexandrijské škole. Své učení opíral o řecké myslitele, z kterých čerpal. Spjoval křesťanství a novoplatonismus přičemž novoplatonská trojice „*bůh, rozum, duch*“ jest křesťanský „*Bůh, Syn boží, Duch svatý*“. Krista označil za Logos, který přinesl světu vykoupění. Origenes prohlašoval, že pohanská moudrost řecká je přípravná, před moudrostí křesťanskou. Jeho názory ale byly v očích církve označeny za kacířské a byl odsouzen k vyhnanství z Alexandrie.¹³⁹

Byl autorem obrovského množství děl. Jeho tvorba mu vynesla přezdívku *Adamantinos* (muž z oceli). Zmiňoval jsem jeho dílo *Contra Celsum*, což jest apologie na jeho útočný spis *Aléthés logos*.

Arnobius ze Sikky žil v období císaře Diocletiana. O jeho životě se nezachoval dostatek relevantních záznamů. Veškeré znalosti čerpáme z děl sv. Jeronýma, který ve svých dílech *De viris illustribus a Chronicon* o Arnobiovi píše. Datum narození Arnobia je

¹³⁷ KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6., str. 464 - 465.

¹³⁸ Athenagoras, Iustin Mučedník, Ireneus z Lyonu a další.

¹³⁹ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda), str. 463 - 437.

neznámé, ale obecně se uvádí první polovina třetího století. Historici se shodují na datu jeho úmrtí a to jest r. 326/7, přičemž se opět drží tradice sv. Jeronýma.¹⁴⁰

O Arnobiovi víme, že byl učitel řečnictví, který působil v africkém městě Sikce. Na základně nočního snu se Arnobius obrátil na křesťanskou víru. Jeho největším přínosem je dílo *Adversus Nationes*, apologie, která vyvracela pohanské podklady pro Diocletianovo pronásledování. Tato apologie byla sepsána na důkaz biskupovi v Sikce, že Arnobius doopravdy byl obrácen na víru. Apologie se dochovala do dnešních dob pouze jako součást *Codex Parisinus 1661*.¹⁴¹

3.2 Křesťanská víra a morálka

3.2.1 Základy křesťanství

V kapitole 1.3, která se zabývala vznikem křesťanství, jsme říkali, že křesťanství vychází z učení Ježíše Krista. Nedílnou součástí křesťanského vyznání je také Písmo svaté, neboli Bible a ctění Desatera, čímž chceme především zdůraznit skutečnost, že křesťanské náboženství navazuje v určitých ohledech na náboženství židovské, jak nám ukazuje např. právě inkorporace starozákonních etických principů do křesťanství již v jeho rané fázi.

První pohled upřeme proto na Desatero. Desatero Božích přikázání dodržují židé i křesťané. Hospodin ho předal Mojžíši na hoře Sinaj zapsané na dvou kamenných deskách. V Bibli je dochováno ve dvou knihách, Exodus¹⁴² a Deuteronomium¹⁴³.

Po přečtení obou verzí Desatera si všímáme, že se od sebe liší v jistých bodech. Například čtvrté přikázání v Ex zní: „*Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočnutí Hospodina, tvého Boha... V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a*

¹⁴⁰ ŘÍHOVÁ, Ladislava. *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*. Chomutov: L. Marek, 2017. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-85-8., str. 21 - 22.

¹⁴¹ ŘÍHOVÁ, Ladislava. *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*. Chomutov: L. Marek, 2017. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-85-8., str. 25 - 28.

¹⁴² Ex 20,1.

¹⁴³ Dt 5,6.

sedmého dne odpočinul...¹⁴⁴. Kdežto znění v Dt zní: „Dbej na den odpočinku, že ti má být svatý, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinutí Hospodina, tvého Boha... Pamatuj, že jsi byl otrokem v egyptské zemi a že tě Hospodin, tvůj Bůh, odtud vyvedl pevnou rukou a vztaženou paží...¹⁴⁵.

Význam obou verzí je naprosto stejný, nicméně argumentace, proč dodržovat den odpočinku je jiná. Znění Ex argumentuje tím, že Hospodin šest dní tvořil a sedmý den odpočíval. Kdežto v Dt znění vyzdvihá den odpočinku, jako ukončení otroctví v Egyptě a následné vyvedení.

Další rozdíl nalezneme v pátém přikázání, v znění Ex: „*Cti otce svého i matku svou abys, byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh¹⁴⁶*“, kde v Dt má přídavek „*... a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh¹⁴⁷*“

Nyní se přesuneme k Písmu svatému. Zde se židovská tradice a křesťanská velmi liší. Židovská tradice používá Tóru, která se skládá z Pěti knih Mojžíšových, poté následují části s názvy Proroci a Spisy. Celému uskupení všech spisů se říká *Tanach*.

Křesťanská tradice rozděluje Písmo svaté na Starý a Nový zákon. Starý zákon vychází z židovské tradice, tudíž používá také Pět knih Mojžíšových, prorocké knihy a dějepisné a mudroslovné knihy. Nový zákon obsahuje zápisy o životě Ježíšově, poté následují Skutky apoštolské. Poté apoštolské epistoly křesťanským obcím. Nový zákon uzavírá apokalyptický spis Zjevení Janovo.

Je však důležité zmínit, že první generace křesťanů neměly takovou podobu Bible, jak ji známe dnes. Rowan Williams¹⁴⁸ se o podobě prvotního textu vyjádřil následovně: „*To, co raní křesťané měli, byla sbírka „písem“, grafí: na prvním místě spisy tvořící posvátné a směřodatné knihy židovského národa a dále směs knih členů křesťanské komunity, které svůj tvar získávaly velmi pozvolna během prvních dvou křesťanských století. Od počátku třetího století po Kristu nalézáme seznamy knih, které jsou obecným souhlasem považovány za*

¹⁴⁴ Ex 20,9 - 11.

¹⁴⁵ Dt 5,12 - 15.

¹⁴⁶ Ex 20,12.

¹⁴⁷ Dt 5,16.

¹⁴⁸ Rowan Douglas Williams - anglikánský biskup, teolog. Roku 2002 byl zvolen jako 104. canterburský arcibiskupem.

*řádnu část těchto dvou sbírek, společně s upozorněním na díla, u nichž nepanuje shoda a na knihy, které podle obecného soudu do schváleného seznamu nepatří.*¹⁴⁹

Tato spjatost a zároveň diverzita judaismu a křesťanství provázela život rané církve již od jejího počátku.

Nyní se podíváme na poměry v rané církvi. Církev si velmi rychle upevňuje své postavení a buduje hierarchické uspořádání. V církvi vzniká mnoho úřadů, které vytváří nové pozice, jak na nižších úrovních hierarchického žebříčku, tak i těch vysokých. Vylepšují se i vzájemné vztahy jednotlivých sborů po celé říši, takže dochází ke vzniku velké dobře organizované církve, která je propojena ve veškerých koutech říše. Dochází k růstu autority a pravomocí biskupů. Všechny sbory si musely zvolit svého biskupa. Tato volba probíhala ostatními biskupy z různých obcí, dle jejich pravidel. Odmítnutí zvoleného biskupa nepřipadalo v úvahu, očekávalo se respektování volby. Úřad biskupa a jeho vzrůst jeho vlivu nemělo být vnímáno negativně, jednalo se o upevňování jednoty. Biskupové byli označováni jako nositelé daru Ducha svatého.¹⁵⁰

Každý biskup měl kolem sebe různý počet kněží. Pod kněžími zastávali úřad diákonů, neboli také jáhnové, kterých bylo tradičně sedm¹⁵¹. Existoval i úřad podjáhnů, ale pouze tehdy, zdali nebyl příslušný počet jáhnů. Následovala skupina tzv. *ordines minores*, mezi které patří akolyté, exorcisté, lektoři a vrátní. Tato skupina byla živena z platu svého občanského povolání. Vyšší klér (tj. biskup, kněz a diakon) měli být živeni z darů sboru. V praxi toto vždy ne fungovalo, takže i členové vyššího kléru museli spoléhat na své občanské povolání. Ovšem pokud nepocházeli z tak zámožné rodiny, která je podporovala.¹⁵²

Další rozvoj církevní správy a hierarchie pak sledujeme především ve druhém století. Vyšší klérus se od druhého století začal scházet k synodám. Zprvu se jich účastnili i

¹⁴⁹ HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8., str. 79..

¹⁵⁰ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 111 - 112.

¹⁵¹ Sk 6,3 .

¹⁵² ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., 112 - 113.

laici. Scházeli se nepravidelně, většinou při volbě nového biskupa, či řešení závažných otázek. Změna nastala po r. 250, kdy se synody staly pravidelnými událostmi, zejména z důvodu otázek věrouky. Tyto synody se konaly většinou na Východě říše a měly převážně charakter „disciplinárního řízení“. Daná menšina se musela podrobit vůli synody, nebo byla odštěpena. Synoda, která byla vedena biskupy, kteří představují vůli Ducha svatého, musela být tudíž respektována. Synodě předsedal biskup hlavního města provincie, kterému později připadla i povinnost dohlížet na ostatní biskupy v provincii. Tento vyšší úřad biskupa se nazýval archiepiskopální. Tento biskup dosazoval do diasporních oblastí biskupy, kteří mu zůstávali věrní. Takto docházelo ke vzniku biskupské sítě.¹⁵³

3.2.2 Proč byli křesťané oblíbení

Římské pořekadlo *hostes - hostis*, neboli cizinec – nepřítel, dávalo najevo, že Řím je vůči všemu neřímskému velice nepřátelský. Tehdy každý předpokládal, že příslušník jiného státu či národu je potencionální nepřítel, což bylo ale ve starověku celkem běžné. Myšlenka, že všichni jsou si všichni rovni, před Bohem rovni a Kristovo kázání o lásce k bližnímu svému byla tedy vskutku revoluční. Tato láska byla nápomocná a účinná a nebyla nikterak ohraničena. Křesťané byli učeni lásce jak bližnímu svému, tak ale i svému nepříteli.¹⁵⁴

Křesťané a jejich sociální pomoc se týkala de facto všech sociálních skupin. Starali se jak o vdovy a sirotky, tak ale i chudé, otroky nebo i trestance. Mimo jiné jejich péče se týkala i mrtvých. Křesťané pohřbívali své mrtvé do země a na jejich náhrobcích se často nacházely oslavné texty, které zpravovaly o radostném setkání zemřelého s Bohem, nebo byly připomínkou na dobré skutky, které zemřelý vykonal. Křesťané také dopřávali důstojný pohřeb pohanům. Řím se totiž o své zemřelé, kteří byli bez rodin či chudí, starali tak, že tělo

¹⁵³ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 113 - 114.

¹⁵⁴ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Církevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 183 - 184.

pohodili na ulici a čekali, až jej strážní odtáhnou na určené místo, kde byla hromada těchto těl. Pro křesťany bylo totiž tělo posvátné a snažili se všem dopřát důstojný odpočinek.¹⁵⁵

Toto byl jen jeden příklad toho, jak se křesťané starali o společnost a jak pečovali o lid kolem sebe.¹⁵⁶ Křesťané změnili i pohled na manželství a rodinný život. V antickém světě bylo běžnou záležitostí usmrcování novorozenců, či ještě usmrcení nenarozeného dítěte. Záleželo vždy na vůli otce. Zmínky o ukončení těchto praktik nalezneme v několika apologiích¹⁵⁷. Křesťané také dbali na předmanželskou čistotu, monogamii a manželskou věrnost. Křesťanství také dávalo důraz na panenskou čistotu (a vyzdvihovali ji jako oddanou lásku Bohu), ale zdůrazňovali i význam manželství.¹⁵⁸

Křesťané zajisté mnoho věcí „vylepšili“ oproti pohanské říši, ale také spoustu věcí také odsuzovali. Mezi ně například patří tato zajímavost: *„Za pohoršujúce sa pokladalo napríklad maľovanie očí a perí, nosenie prsteňov a šperkov, farbenie vlasov i módný strih brady. Človek, ako tvor Boží je sám od seba dosť pekný, takže ntereba ho prikrašľovať. Klement Alexandrijský však napríklad nemá nič proti tomu, aby kresťania kvôli upevneniu svojho zdravia vo chvíľach odpočinku pestovali gymnastiku, poľovali alebo chytali ryby.“*¹⁵⁹

Jak jsme již dříve zmiňovali, křesťané se po čase těšili úctě pohanů, nejen běžných ale i různých filosofů. Na obdiv šlo jejich odhodlání položit život za svoji víru.

Kromě již zmiňované pomoci sounáležitosti křesťanství představovalo jak bezstarostný život na zemi, tak i po smrti. Křesťané si získávali nové stoupence ze všech sociálních skupin. Samozřejmě většinou se jednalo o sociálně slabší, kteří potřebovali jejich pomoc, ale postupem času získávali stoupence i z bohatších vrstev Římské říše. Především proto, že křesťanství poskytovalo od ostatních různých náboženství či mystériích

¹⁵⁵ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 190 - 191.

¹⁵⁶ Podrobně o tomto tématu viz ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 182 - 197.

¹⁵⁷ Tertullian - Apologie, Minúcius Felix - Octavius.

¹⁵⁸ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 196.

¹⁵⁹ ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Cirkevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2., str. 197.

blahoslavený život po smrti. Poměry v Římě v době, které mapuje tato práce, nebyly zcela přívětivé pro obyčejného člověka. Panovali zde velké třídní rozdíly, docházelo k častým válkám a především v 3. století docházelo k úpadku životní úrovně v říši. Časté nemoci a různé přírodní zkázy odváděly svou práci také. Bylo to právě křesťanství, které uklidňovalo lidskou mysl a nabízelo blahodárný život i po smrti.

Pronásledování křesťanu je tragická událost, která zajisté i mnoho potencionálních křesťanů odpudila. Ale s notnou dávkou nadsázky můžeme tvrdit, že i díky pronásledování se křesťanská víra zachovala. Šlo především o brzkou zkoušku víry a troufám si konstatovat, že mnoho křesťanů se domnívalo, že přežilo křesťanství tak brzkou zkoušku, nic jej už nemůže ohrozit.

Pronásledování křesťanů ukončil císař Konstantin I., když r. 313 vydal Edikt Milánský, kde stanovil křesťanství jako *religio licita*.

4. Edikt Milánský a jeho následky

Text tohoto Ediktu je dochován v díle Eusebiově: „*Již dříve jsme došli k přesvědčení nebránit náboženské svobodě, nýbrž každému podle jeho názoru a vůle dovolit svobodně vykonávat náboženské úkony. Dali jsme příkaz, že každý, jmenovitě i křesťané, si smí podržet víru jím svobodně zvoleného náboženství. [...] ...totiž my křesťanům i všem jiným dáváme svobodnou volbu zvolit si náboženství, jaké chtějí, aby božství či kterákoli nebeská bytost mohly nám i všem poddaným být milostivě nakloněny.*

Po dobrém uvážení a s nejlepším úmyslem jsme se rozhodli, že nyní musí být vydáno takové rozhodnutí, které by nikomu neodpíralo svobodně si zvolit křesťanské náboženství a je vykonávat. Každý se má svobodně rozhodnout, komu má dát své srdce a které sám považuje za nejvhodnější, aby nám mohlo božství prokazovat svou starostlivost a přízeň.“¹⁶⁰

Edikt Milánský byl sepsán r. 313 po vítězné bitvě u Milvijského mostu. V bitvě u Milvijského mostu se utkali spoluvládci Konstantin, který vládl Galii a Maxentius, který vládl v Itálii. Maxentius byl tyran, který vládl velmi krutě. Později se u něj začalo objevovat paranoidní chování. Obával se totiž, že ho chce Konstantin připravit o jeho postavení a chtěl se s ním vypořádat. Konstantin se tuto informaci ovšem dověděl zavčas a podnikl útok jako první. Bitva se udála nedaleko Říma, u Milvijského mostu a skončila v Konstantinův prospěch. Maxientus se při bitvě utopil v Tiberu¹⁶¹. Údajně se Konstantinovi tehdy zjevil na obloze kříž a následně k němu promluvil Bůh řka: „*V tomto znamení zvítězíš!*“

Edikt Milánský je jedním z nejvýznamnějších římských dokumentů, které se týkají křesťanství. Představuje mezník, který dal křesťanům záruku jistoty, že nastalo ukončení období pronásledování, které trvalo 3 století. Křesťanství se r. 313 ještě nestalo státním náboženstvím, došlo „pouze“ k zrovnoprávnění s pohanstvím. Bylo zjevné, že Konstantin s křesťany sympatizuje. Východní tradice ho zařadila dokonce i mezi světce, západní však nikoliv. Konstantin navzdory tomu, co pro křesťanství vykonal, se v očích západní tradice nejevil jako člověk, který by si zasloužil až takové pocty. Argumentovali například tím, že se

¹⁶⁰ HE. X, 5.

¹⁶¹ *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda)., str. 376.

Konstantin nechal pokřtít až na smrtelné posteli. Dlouho žil jako katechumen a užíval si pohanského života.¹⁶²

Nicméně nelze opomenout jeho dobré skutky, které vykonal během své vlády. Například zrušil ukřižování, zakázal mučení a zabíjení otroků a odstranil zásadu „*Suscipe, pater!*“ což znamená „Přijmi, otče!“, což je dříve zmíněný zvyk, kdy otec rodiny rozhodoval o osudu novorozence. Tyto zákony nesoucí pečeť nové křesťanské morálky, která se oproti pohanské morálce, ukázala mnohem spravedlivější a mírnější, vešla brzo velmi v oblibu. Tato morálka respektovala zejména nejzákladnější právo člověka, tj. právo na život. Konstantinovo působení se také dotklo manželského práva. Konstantin zakázal manželovi zapudit svou ženu. Žena mohla také uplatňovat své zákonné nároky. Také zavedl neděli jako sváteční den a část říšské pokladnice sloužila na výstavbu kostelů, zejména posloužila na výstavbu chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě.¹⁶³

Vůči pohanství se ale Konstantin nijak nevymezoval. Zakázal sice kulty Venuše a Asklépia, jelikož to byly kulty spojené se sexuálními orgiemi, a zarazil činnost pouličních věštců, ale jinak nechal pohanství svou svobodu.¹⁶⁴

Císaři se za jeho vstřícné kroky vůči křesťanům dostávalo velké úcty a slávy. Dá se mluvit i o návratu pohanských zvyklostí, jež byly z úcty projevovány císařskému majestátu.

4.1 Vývoj po smrti Konstantinově

Konstantinovými nástupci byli jeho tři synové: Konstantius panoval na východě, Konstans měl ve své správě střed říše a Konstantin II. vládl na západě. Konstantinus avšak od r. 353 do r. 361 panoval sám. Za jejich vlády docházelo k prosazování křesťanství,

¹⁶² MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7., str. 51 - 52.

¹⁶³ Pro více informací viz MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7., str. 52.

¹⁶⁴ MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7., str. 52.

ačkoliv se nedostávalo přímo do císařské rodiny. Rozvíjelo se především na císařském dvoře a vše směřovalo k přijetí křesťanství, jako státní náboženství.¹⁶⁵

Nástupcem Konstantinuse byl jeho bratranec Julián. Na trůn se však dostal díky vzpouře vůči svému bratranci. Julián, ačkoliv vychovaný v křesťanské víře, našel zalíbení v hellénismu a křesťanství zavrhl. Zaujal ho Mithrův kult, stará eleusinská mysteria, do kterých se zasvětil. Byl velmi zaujat i myšlenkou novoplatonismu.¹⁶⁶

Křesťany vnímal jako odpadlíky od řeckého náboženství. Chtěl vrátit pohanství jeho bývalou úctu a usiloval o vytvoření helénské církve, ve které chtěl být nejvyšším knězem. Snažil se všemožnými způsoby znevážit postavení křesťanství, např. podporoval židovství na úkor křesťanství, nařizoval vybudování strhnutých pohanských kostelů za finance křesťanů. Největší krok proti křesťanství učinil r. 362, kdy zakázal vyučovat křesťanství na vyšších školách a požadoval, aby veškerá mládež byla vychovávána v pohanském duchu. Nedošlo na přímé pronásledování křesťanů, ale k lokálním střetům pohanů a křesťanů, kde místy došlo i na krvavé střety.¹⁶⁷

Juliánova se však nedočkal toužebného konce. Ze strany novoplatoniků se sice dočkal podpory, ale velická část obyvatelstva byla již křesťanská. Plánoval obnovení pronásledování, nicméně r. 363 byl na tažení proti Peršanům zabit. Jeho nástupce Jovianus, křesťanský císař zrušil všechna Juliánova nařízení a opět ustanovil křesťanství za jediný náboženský proud v Říši.¹⁶⁸

Další velice důležitý zlom pro křesťanství nastává po nástupu spoluvladaře Theodosia. Ten zakázal definitivně pohanské kultury a v těžké nemoci přijal křest. R. 380 vydal spolu s ostatními spoluvladaři edikt, který vyhlásil křesťanství jako jedině povolené náboženství v

¹⁶⁵ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 141 - 142.

¹⁶⁶ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 142 - 143.

¹⁶⁷ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 142 - 143.

¹⁶⁸ ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 143.

Římské říši. O rok později označil pohanství za trestné. Edikt byl později postaven do čela Justiniánova zákoníku,¹⁶⁹ významného pramene rané i pozdější římské legislativy.¹⁷⁰

Křesťanství tedy vyhrálo urputný boj o svoji vlastní existenci a po několika stoletích se stává národním a jediným náboženstvím Římské říše, která se ho snažila původně vymýtit. Můžeme tedy tvrdit, že to co se Římská říše snažila vyvrátit, nakonec přijala za své a křesťanství zajistilo přežití této říše na několik dalších století.

¹⁶⁹ Zákoník, který nechal sestavit císař Justinián za své vlády v 6. století. Obsahoval všechny právní zásady římských právníků a vešel v platnost a je používán až do dnes. Jedná se o nejcennější přínos Římské říše pro lidstvo. Dle *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda), str. 302.

¹⁷⁰ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973., str. 143.

Závěr

Ve své práci jsem se snažil přiblížit jednotlivá pronásledování křesťanů v Římské říši, jejich vývoj a hlavní aktéry. Cílem bylo podat přehledný obraz na období prvních třech století, jak z pohledu náboženského tak i z pohledu běžného občana tehdejší říše.

V první kapitole jsem se zabýval obecným historickým popisem tehdejší doby. Představil jsem Římskou říši, její historii, ale i její náboženský systém. Římané byli velmi zbožný národ, který prokazoval jejich bohům neskonalou úctu a ve všemožných záležitostech na ně spoléhali či se na ně odvolávali. Božskou přízeň si zajišťovali neustálým vykonáváním rituálu. Poslušnost vůči bohům byla pro ně samozřejmostí. Bylo také zapotřebí podat ucelený obraz o vzniku křesťanství a jeho vývoj od židovské sekty po samostatné náboženství. Jak jsem ve své práci několikrát uváděl, křesťané byli zpočátku vnímáni jako židovská sekta. Zpočátku to mělo své výhody, neboť judaismus bylo povolené náboženství, ale postupem času se začalo křesťanství více vymezovat a více se prezentovalo jako samostatné náboženství. Křesťané byli známi svojí morálkou, která byla na tehdejší dobu působila velmi kontroverzně. Kázala o rovnosti všech před Bohem, a o tom, že Bůh je jen jediný a všemocný. Odmítali věřit v tradiční římská božstva, nevykonávali příslušné rituály a vešli těmito činy ve známost. Tyto a další jejich činy byly trnem v oku nejednomu Římanovi. Po požáru Říma tudíž velmi dobře posloužili Nerovi jako obětní beránci a Nero tak dal podnět k zahájení pronásledování, které trvalo několik století. Lze jen spekulovat o tom, zda-li Nero měl představu o tom, co tento jeho čin způsobí a jaký to bude mít celkový dopad na Římskou říši.

Druhá kapitola se zabývala jednotlivými stádii pronásledování. Představil jsem zde podrobný popis každého období. Co bylo podnětem, jaké nařízení bylo vydáno vůči křesťanům. Jak se křesťané museli přizpůsobit a co vše museli pro svoji víru a nezlomnost vytrpět. Podávám náhled na vývoji pronásledování, jeho transformaci od prosté lidské nevraživosti až po státem řízené pronásledování. Mohu konstatovat, že lidská omezenost je nadčasová. Již tehdy odsuzovali něco, o čem věděli pramálo a aniž by si snažili zjistit nějaké základní informace, odsoudili to, čemu nerozumí. Strach z něčeho nového působil na lidstvo již tehdy, a přetrval do dnešních dob.

Třetí kapitola obsahuje filosofický pohled na střet obou náboženství. Zabývám se zde zprvu problémy jak morálními, tak i těmi náboženskými. Došlo zde tedy na představení

konfliktu jak z pohledu běžného občana, tak i z pohledu filosofů, kteří se snažili svými spisy vyvrátit křesťanství a naopak také obhájci víry, kteří reagovali na tyto útočné spisy. Závěrem kapitoly jsem se zabýval úvodem do křesťanské víry, z čeho vlastně křesťanství vychází a jak se transformovala raná církev a jak si získávala svoji pozici.

Ke konci své práce jsem se zabýval konečným triumfem křesťanství nad pohanstvím a následným ustanovením, jako jediného povoleného náboženství. Křesťané po urputných třech stoletích nakonec zvítězili nad pohanskou vírou a dočkali se toužebného klidu. Ovšem cena za tento klid byla vysoká. Mnoho křesťanů přišlo o život. Není však možné určit přesný počet obětí.

Nelze však s jistotou říct, proč vlastně byli křesťané pronásledováni. Po zpracování všech informací se nabízí několik variant odpovědí, ale nelze s definitivní platností označit jednu za tu pravou. Bylo to kvůli tomu, že se křesťané tak rychle rozšiřovali, že se začal stát bát o převrat? Bylo to snad kvůli tomu, že v době, která byla provázena různými katastrofami a válkami potřeboval svět obětního beránka, který za vše bude nést zodpovědnost?

Závěrem je třeba připomenout, že lidé by měli historii znát a neustále si ji připomínat, aby se velké chyby již v následných letech nečinily znova. Člověk by měl mít stále otevřenou mysl, a nebát se něčeho nového a neustále se vzdělávat ve věcech, které zprvu mohou mít malý význam, ale mohou přerůst v zásadní záležitosti. Stejně jako v případě křesťanství.

Seznam literatury

a) Primární prameny

EUSEBIOS Z CAESAREJE. *Církevní dějiny: Ecclesiastica historia*. Přeložil Josef

PUBLIUS CORNELIUS TACITUS a PUBLIUS CORNELIUS TACITUS. *Tacitovy Letopisy*. Přeložil František Štěpán KOTT. Praha: Dr. Ed. Grégr a Ferd. Dattel, 1872. Bibliotéka klasikův řeckých a římských.

FELIX, Minucius. *Oktavius*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940. Prsten, edice krásných knih.

Bible: Písmo Svaté Starého a Nového Zákona. Druhé vydání. Ekumenická rada církví v ČSR, 1984.

b) encyklopedie a slovníky

Slovník antické kultury. Praha: Svoboda, 1974. Členská knihnice (Svoboda).

c) Sekundární prameny

NOVÁK. V Praze: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. Teologické studie (Ústřední církevní nakladatelství).

RICCIOTTI, Giuseppe. *Život Ježíše Krista*. Praha: Vyšehrad, 1948.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1465-6.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1992.

SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3719-5.

KAŽDAN, Aleksandr Petrovič. *Náboženství a ateismus ve starověku*. Praha: Orbis, 1960. Malá moderní encyklopedie (Orbis).

- HAZLETT, Ian, ed. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-159-8.
- KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve*. 3., přeprac. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993. ISBN 80-7067-285-4.
- ŘÍČAN, Rudolf a Amedeo MOLNÁR. *Dvanáct století církevních dějin: skriptum pro studijní účely Komenského evangelické bohoslovecké fakulty*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973.
- GRANT, Michael. *Římští císařové: životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. - 476 po Kr.* Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-731-X.
- VOUGA, François. *Dějiny raného křesťanství*. Přeložil Josef ŠTOCHL. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-231-4.
- GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 3. vyd. v českém jazyce. Přeložil Alena JINDROVÁ. Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7381-769-5.
- ŠUBRT, Jiří. *Příběhy raně křesťanských mučedníků: výbor z nejstarší latinské a řecké martyrologické literatury*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-989-8.
- KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Všeobecný církevní dějepis*. V Praze, 1883. Dědictví sv. Prokopa
- COLEMAN, Lyman. *The antiquities of the Christian church*. 2d ed. New York: Baker and Scribner, 1846.
- LATOURETTE, Kenneth Scott. *A History of Christianity*. London: Eyre And Spottiswoode Limited, 1953.
- ALEŠ, Prof. ThDr. Pavel. *Církevné dejiny I.: Úvod a prvé obdobie cirkevných dejín*. 2. vydanie. Prešov, 1992. ISBN 80-7097-212-2.
- ŘÍHOVÁ, Ladislava. *Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius Minucia Felixe*. Chomutov: L. Marek, 2017. Pontes pragenses (L. Marek). ISBN 978-80-87127-85-8.

DODDS, Eric Robertson. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti: přednášky přednesené na Queen's University v Belfastu v roce 1963*. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Rezek, 1997. ISBN 80-86027-08-2.

KEIM, Karl Theodor. *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvých dvou století našeho letopočtu*. Přeložil Břetislav FOUSTKA. Praha: Nákladem Jana Laichtera, 1898. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných, kn. 6.

MALÝ, Radomír. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7.

COLEMAN, Lyman. *The Antiquities of the Christian Church*. 1st ed New York: Gould, Newman & Saxton, 1841., str. 27

d) Elektronické zdroje a dokumenty

Roman Empire and Christianity 2. *International Standard Bible Encyclopedia Online* [online]. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.internationalstandardbible.com/R/roman-empire-and-christianity-2.html>

Marcus Porcius Cato. *Encyclopædia Britannica* [online]. 2008 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Marcus-Porcius-Cato-Roman-statesman-234-149-BC>

Persecution in the Early Church. ReligionFacts [online]. 2015 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: www.religionfacts.com/persecution-early-church

Cyprián, biskup a mučovník. *Životopisy svätých* [online]. Občianske združenie 4 K [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://www.zivotopisysvatych.sk/cyprian-biskup-a-mucenik/>

Konstantin I. WASSON, Donald L. Constantine I. *Ancient History Encyclopedia* [online]. 19. 4. 2013 [cit. 2019-04-08]. Dostupné z: https://www.ancient.eu/Constantine_I/

SILVER, Sandra Sweeny. *CHRISTIAN SOLDIERS IN THE ANCIENT ROMAN ARMY* [online]. [cit. 2019-04-14]. Dostupné z:

<https://earlychurchhistory.org/military/christian-soldiers-in-the-ancient-roman-army/>

ONG, Kar Jin. *No Rebels: The Loyalty of Christians in the Roman Army* [online]. [cit. 2019-04-14]. Dostupné z:

https://www.academia.edu/12180761/No_Rebels_The_Loyalty_of_Christians_in_the_Roman_Army. Yale University.

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Misijní cesty Apoštola Pavla, dostupné z

http://res.cloudinary.com/hrscyww4p/image/upload/c_limit,fl_lossy,h_9000,w_1200,f_auto.q_auto/v1/874804/pavel-misijni-cesty_udtqrz.jpg

Příloha č. 2 - Souhrn pronásledování. Tabulka zpracována na základě odborné literatury. Viz seznam literatury

Příloha č. 3 - Seznam císařů 1. - 3. století. Tabulka zpracována na základě odborné literatury. Viz seznam literatury

Přílohy

Příloha č.1 - Misijní cesty Apoštola Pavla

Příloha č. 2 - Souhrn pronásledování

Období	Císař	Významné události
První stádium	Nero Titus Domitianus	Požár Říma, Zničení Jeruzalémského chrámu, Transformace od pronásledování jednotlivců k plošnému pronásledování
Druhé stádium	Traianus Hadrianus Antonius Pius Marcus Aurelius Septimus Severus	Trajánův reskript - právní náležitosti pronásledování, Vydání zákona o nespravedlivém pronásledování křesťanů, Vydání ediktu o zákazu konverze k judaismu a křesťanství
Třetí stádium	Decius Valerianus Gallienus Diocletianus	Systematické pronásledování křesťanů
Konec pronásledování	Constantinus I.	Vydání Ediktu Milánského

Příloha č. 3 - Seznam císařů

Dynastie	Císař	Vláda	Interakce s křesťany
Julsko - klaudivská dynastie	Augustus	16. 1. 27 př.n.l. - 19.8. 14	
	Tiberius	19.8.14 - 16.3.37	
	Caligula	16.3. 27 - 24.1.41	
	Claudius	24.1.41 -16.10.54	
	Nero	13. 10 . 54 - 9. 6. 68	První stádium pronásledování
	Galba Alba Monodalda	8. 6. 68 - 15. 1. 69	
	Otho	15. 1. 69 - 16. 4. 69	
	Vitellius	16. 4. 69 - 20. 12. 69	
Flaviovská dynastie	Vespasianus	1. 7. 69 - 23. 6. 79	
	Titus	24. 6. 79 - 13. 9. 81	Zničení Jeruzalémského chrámu
	Domitianus	14. 9. 81 - 18. 9. 96	První plošné pronásledování křesťanů
Adoptivní císaři	Nerva	18. 9. 96 - 27. 1. 98	
	Traianus	28. 1. 98 - 8. 8. 117	Trajánův reskript
	Hadrianus	11. 8. 117 - 10. 7. 138	Vydání zákona o nespravedlivém stíhání křesťanů. Pronásledování ze strany lidu
	Antonius Pius	10. 7. 138 - 7. 3. 161	Polykarpovo martyrium
	Marcus Aurelius	7. 3. 161 - 17. 3. 180	Pogromy v Lugdunum a Vienne ze strany prostého lidu

	Lucius Verus	7. 3. 161 - 169	
	Commodus	18. 3. 180 - 31. 12. 192	
	Pertinax	1. 1. 193 - 28. 3. 193	
	Didius Julianus	20. 3. 193 - 1. 6. 193	
	Pescennius Niger	4. 193 - 4. 194	
	Clodius Albinus	193 - 19. 2. 197	
Severovská dynastie	Semptimus Severus	9. 4. 193 - 4. 2. 211	Vydání ediktu, který zakazoval přestup k judaismu a křesťanství
	Caracalla	4. 2. 211 - 8. 4. 217	
	Geta	4. 2. 211 - 12. 211	
	Macrinus	8. 4. 217 - 6. 218	
	Heliogabalus	16. 5. 218 - 11. 3. 222	
	Alexander Severus	13. 3. 222 - 3. 235	
Vojenští císaři	Maximinus	3. 235 - 4. 238	
	Gordianus I.	22. 3. 238 - 12. 4. 238	
	Gordianus II.	22. 3. 238 - 12. 4. 238	
	Pupienus	22. 4. 238 - 29. 7. 238	
	Balbinus	22. 4. 238 - 29. 7. 238	
	Gordianus III.	238 - 29. 7. 244	
	Philippus Arabs	244 - 10. 249	
	Decius	249 - 6. 251	Začátek systematického

			pronásledování křesťanů. Říše v čele pronásledování
	Trebonianus Gallus	6. 251 - 8. 253	
	Aemilianus	8. 253 - 9. 253	
	Valerianus	253 - 260	Vydání ediktu, který zakázal shromažďování křesťanů. Druhým ediktem nařídil popravení duchovních a konfiskace majetku křesťanů
	Gallienus	253 - 268	Zrušil edikty Valeriana
	Claudius Gothicus	268 - 270	
	Quintillus	9. 270 - 10. 270	
	Auerlianus	270 - 9. 275	
	Tacitus	275 - 7. 276	
	Florianus	7. 276 - 9. 282	
	Probus	276 - 9. 282	
	Carus	10. 282 - 7. 283	
	Numerianus	283 - 11. 284	
	Carinus	283 - 7. 285	
Tetrarchie	Diocletianus	20. 11. 284 - 1. 5. 305	Poslední stádium pronásledování. Nejkrutější ze všech

	Maximianus	1. 4. 286 - 1. 5. 305	
	Galerius!	1. 5. 305 - 5. 311	
	Constantinus I.	1. 5. 305 - 25. 7. 306	Edikt Milánský. Zrovnoprávnění křesťanství s pohanstvím